Kemenesaljai Digitális Könyvtár
2020.05.13. 15:22

SZENT ISTVÁN EGYETEM
Tájépítészeti és Településtervezési Kar, Budapest
„MA" TÁJÉPÍTÉSZ ÉS KERTMŰVÉSZ MESTERKÉPZÉSI SZAK

VULKÁNPARK LÁTOGATÓKÖZPONT KÖRNYEZETRENDEZÉSE

Ambrus Nóra

Tanszéki konzulensek:
Almási Balázs DLA, PhD
Gergely Antal

Látta:

szakvezető

Budapest, 2018

A diplomamunka elején köszönetemet és nagyrabecsülésemet fejezem ki mindazoknak, akik e munka előkészítésében és létrehozásában segítségemre voltak.

Hálával tartozom mindenekelőtt Almási Balázs DLA, PhD és Gergely Antal tanszéki konzulenseimnek a közös munkáért, az inspiráló beszélgetésekért, a mindig pozitív és bíztató hozzáállásért, amely nélkül ez a munka nem születhetett volna meg.

Köszönöm szépen Földes Lászlónak a diplomamunkámra szánt idejét, a gondolatébresztő interjúkat és a lehetőséget, hogy első kézből megismerhettem a munkámat ihlető épületet.

Jelentős segítséget nyújtottak szülővárosomból, Celldömölk Város Önkormányzatának munkatársai, a Ság hegy Térsége Turisztikai Egyesület dolgozói, valamint Söptei Eszter - a Kemenes Vulkánpark Látogatóközpont igazgatója.

Köszönettel tarozom továbbá Uránovics Bélának és Fehér Tamásnak, akik megosztották velem emlékeiket az egykori bazaltbánya működéséről.

Végül, de nem utolsó sorban családomnak és barátaimnak tartozom hálával a kitartó támogatásért és a folyamatos bíztatásért.

TARTALOMJEGYZÉK

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK 4
2. TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA, CÉLKITŰZÉSEK 5
3. TERVEZŐI KÉRDÉSEK 7
4. SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉS 8
   4.1 A TÁRSADALMI TEVÉKENYSÉG TÁJRA GYAKOROLT HATÁSAI 8
      4.1.1. Mezőgazdasági tevékenység tájalakító szerepe 10
      4.1.2. A bányászat felszínformáló hatásai 10
   4.2 AZ ANTROPOGÉN TÁJFORMÁLÓ HATÁS ERŐSSÉGÉNEK FOKOZATAI, TÁJTÍPUSOK 11
   4.3 TÁJFEJLESZTÉS, TÁJSZEMLÉLET, TÁJIDENTITÁS 13
      4.3.1 A felhagyott bányaterületek utóhasznosításának néhány kérdése 14
5. TERVI ELŐZMÉNYEK 15
   5.1 CELLDÖMÖLK VÁROS INTEGRÁLT TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI STRATÉGIÁJA 15
   5.2 HELYI ÉRTÉKVÉDELEM 16
   5.3 PÁLYÁZATOK, FEJLESZTÉSI BERUHÁZÁSOK 17
6. ANALÍZIS 18
   6.1 TÁJ LÉPTÉKŰ ANALÍZIS 18
      6.1.1 Táji és természeti adottságok vizsgálata 19
      6.1.2 Turisztikai adottságok 20
      6.1.3 Tájszerkezet, tájmintázat 21
   6.2 TELEPÜLÉS LÉPTÉKŰ ANALÍZIS 23
      6.2.1 Történeti áttekintés 23
      6.2.2 Települési értékek 24
      6.2.3 Közlekedési kapcsolatok 26
   6.3 A VULKÁNPARK ÉS KÖZVETLEN KÖRNYEZETÉNEK ALANÍZISE 27
      6.3.1 A tervezési terület története 27
      6.3.2 Az épület által okozott konfliktushelyzet 29
      6.3.3 Az építész szándéka, az épület koncepciója 30
   6.4 A VIZSGÁLATOK KONKLÚZIÓJA 32
7. TERVEZÉSELMÉLETI HÁTTÉR 33
   7.1 A TERVEZÉS FŐBB SZEMPONTJAI 33
   7.2 A KONCEPCIÓ FELÉPÍTÉSE 34
8. A TERV RÉSZLETEINEK BEMUTATÁSA 37
   8.1 A REPEDÉSRENDSZER 37
   8.2 A TÁMFALAK SZERKEZETE 37
   8.3 AZ ALAPSÍKOK 39

8.4 NÖVÉNYALKALMAZÁSI KONCEPCIÓ 39
9. ÖSSZEGZÉS ÉS ÉRTÉKELÉS 42
10. FELHASZNÁLT FORRÁSOK 43
11. MELLÉKLETEK 46

"Múlékony életünkben arra törekszünk, hogy valami maradandót alkossunk."

/Eötvös Loránd/

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

Kemenesalja a Nyugat-Dunántúl egyik legszebb, művelődéstörténeti értékekben gazdag vidéke, ahol az ország második legkisebb tájvédelmi körzete található. A táj ékköve a közel 5 millió éves, 271 méter magas Ság hegy, amelynek keletkezéséről az alábbi legenda szól:

„A Ság hegyet biz az alsósági ördögök építették…"

…mondják még ma is a Ság-környéki öregek. A régi történet így szól: „Egyszer Lucifer, az ördögök fejedelme tüzes lovával vágtatott végig a Kemenesen, az erdős, sík, gyönyörű vidéken. Igen megtetszett neki a táj. Szeretett volna gyönyörködni benne, hogy ültő helyében láthassa be az egész vidéket. Megparancsolta hét ördögének, hogy hordjanak össze sok követ, építsenek hegyet. Az ördögök széjjelrebbentek, hét nap és hét éjjel megállás nélkül hordták a követ. A hetedik nap éjjel Lucifer már belátta az egész vidéket. Belefújt a sípjába és lekiáltott az ördögöknek, hogy hagyják abba a kőhordást. Erre az ördögök, ahol érte őket a parancs, kiöntötték a kötényükből a követ és felszaladtak Luciferhez a hegyre. Így keletkezett a Ság hegy, és a Kemenesalján lévő hét kisebb halom."

Valójában folyók és vulkánok formálta, tűz és víz alakította ezt a vidéket olyanná, amilyennek ma látjuk.

Az agrárkultúra síkságából kiemelkedő magányos bazaltkúp tanúskodik az egykori terepszint magasságáról. A Ság hegy azonban ennél sokkal több. Látványosság szempontjából a legjelentősebb értékét a múlt század évtizedekig tartó bazaltbányászata hozta létre, aminek következtében feltárult a hegy mozgalmas geológiai története.

A már több, mint hatvan éve lezárult bányászati tevékenység emlékét a hegybe vájt kráteren és a jól elkülöníthető bányaszinteken túl, több egykori bányaépület, siklók és csillevágányok nyomvonala valamint egy nyolc hektáros, a hegy lábánál elterülő bazalttörmelékes feltöltés őrzi.

2. TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA, CÉLKITŰZÉSEK

A diplomamunka ihletője a Ság hegy lábánál, keleti oldalon, a bevezetőben említett nyolc hektáros területen elhelyezkedő Kemenes Vulkánpark Látogatóközpont épülete.

Celldömölki születésűként és lakosként jól ismerem a vidéket. Gyermekkori kirándulásaim alkalmával a Ság hegyre vezető út a tervezési területem mellett vezetett. Ekkor még szögesdróttal elkerített, megközelíthetetlen tartalékgazdálkodási raktárépületek sorakoztak a telken, amelyeket létjogosultságuk megszűnésével elbontottak. Több éven keresztül állt üresen a terület, míg 2013-ban a lakosság számára csaknem egyik napról a másikra nőtt ki a földből a Látogatóközpont épülete. A bazaltszürke betonkolosszusból itt-ott kitüremkedő vöröses árnyalatú dobozok megosztó véleményt eredményeztek a kisvárosi emberek életében. Voltak, akik első látásra szerethetőnek érezték, de többségben azok álltak, akiknek – finoman fogalmazva – nem nyerte el a tetszését, elutasították ezt a sík terepből a magasba törő egyedülálló építészeti alkotást. Munkámnak nem célja az épület megítélésével kapcsolatos állásfoglalás. Sokkal inkább kulcsfontosságú témája az épület mivoltának, szándékának valamint megértésének segítése, amely a létesítmény szerepkörének tisztázása és a könnyebb elfogadhatósága eredményeként szolgálhat.

A város életében fontos szerepet töltött be a Ság hegyen végzet bányászati tevékenység, mely következtében a hegy 'bazaltsapkáját' széthordták a környező vidékekre, ahol gyakorlatilag a városok utcáin, vasútvonalak töltésein, épületek lábazatában él tovább. Ugyanígy képezi a hegy egy darabját, ez a ma nyolc hektár kiterjedésű bányászati melléktermék, 'meddőhányó', ahol a Vulkánpark épülete kapott helyet. Mivel a terület múltjáról és keletkezéséről sajnos nagyon kevesen tudnak, így ennek megismertetése, bemutatása a másik alapvető célja a munkámnak.

A terület teljes kiterjedésében az önkormányzat tulajdona, amelynek turisztikai és kulturális továbbfejlesztése valós szándék. A munkám során elvégzett vizsgálatok és

alapgondolatok ötletként és támaszként szolgálhatnak a leendő tervek megvalósításához és a meglévő projektek átgondolásához.

A diplomamunka átfogó céıja egy fenntartható, ökologikus elveket követő, egyedülálló turisztikai látványosságként létező, a táji adottságokhoz igazodó és azokat tiszteletben tartó, az épület kiegészítéseként szolgáló és azzal harmonikusan, jól együtt működni képes koncepció megalkotása volt.

3. TERVEZŐI KÉRDÉSEK

- Mi a fontosabb: egy terület kulturális értékeinek hangsúlyozása vagy a turisztika vonzerő növelése?

- A kettő dolog vajon kizárja-e egymást?

- Egy hely identitása összeegyeztethető-e a turisztikai szándékokkal?

- Mi képzelhető el sűrűségében, formáltságában, térbeliségében a tervezési területen a kultúrtáj értékeinek megőrzése mellett?

- Mit jelent a Vulkánpark Látogatóközpont – mint turisztikai célpont – környezetének humanizálása a szándékok megőrzésének céljával? Van-e egyáltalán létjogosultsága, és ha igen, akkor milyen eszközökkel működhetnek?

4. SZAKIRODALOM ÁTTEKINTÉS

A fejezet a tervezést előkészítő alapvető támaszokról és gondolatokról szól, amelyek a tervezéselméleti háttér megalkotásában kulcsfontosságú szerepet töltöttek be.

Nem elhanyagolható az ember tájalakító tevékenységének következménye, a felelősség súlya, ami a kezünkben van. A helytálló tervezői hozzáálláshoz, egy adott terület megértéshez elengedhetetlen megismerni az egyes fogalmakat és a rendelkezésre álló elméleti kutatásokat.

4.1 A TÁRSADALMI TEVÉKENYSÉG TÁJRA GYAKOROLT HATÁSAI

A társadalomnak a közvetlen környezetére gyakorolt hatásai és a felszínalakító tevékenységei mindenki számára kétségtelenül szembetűnőek. A természet és az emberiség közötti kapcsolat a civilizáció csíráihoz vezethető vissza. Kis túlzással az ember tájalakító tevékenysége, amelyet az adott kor technikai fejlettsége és a népesség nagysága határoz meg, egyidős magával az emberiséggel. Azonban e tevékenység jellege, mértéke és szemlélete az évszázadok során jelentősen változott. Míg kezdetben a természet hatásai voltak meghatározóak és az ember a természet kiszolgáltatottságában élt arra figyelve, hogy a természet hogyan akadályozza, vagy épp segíti céljai elérését, addig mára az ember nem csupán a geomorfológiai folyamatok elemi befolyásolására képes, hanem a Föld felszínének vizuális átformálására is. (SZABÓ – DÁVID 2006. p. 3.)

Elengedhetetlen tehát, hogy a felszín alakulását, annak adott jellemzőit a lehető legmélyrehatóbban tanulmányozza a holisztikus[1] látásmód kialakítása érdekében, aminek köszönhetően képes legyen felmérni és értékelni saját tevékenységének messzemenő következményeit. Nem véletlen tehát, hogy a természetföldrajz egyik tudományága, a geomorfológia[2], azon belül is az antropogén[3] geomorfológia mind nagyobb teret kapott az elmúlt évtizedekben. Mindemellett a tudományág eredményei

[1] Holisztikus jelentése: a teljességre, az egészre törekvő
[2] Geomorfológia jelentése: felszínalaktan, a Föld felszíni formáival és az azokat kialakító erőkkel foglalkozó tudomány
[3] Antropogén jelentése: Az ember tevékenységéből eredő, ahhoz kapcsolódó. (pl. szennyezés)

nemcsak a saját elméleti fejlődését segítik, hanem a kutatásoknak a közvetlen társadalmi és gazdasági hatásai is evidensek. (SZABÓ – DÁVID 2006. p. 3.)

Az antropogén geomorfológia lakonikus[4] megközelítésben tehát azokat a felszínformákat vizsgálja, amelyeket a társadalom működése során létrehozott. Ilyen értelemben a dinamikus morfológia ágai közé tartozik, mivel más geomorfológiai tényezőkhöz[5] hasonlóan sajátos következményekkel járó felszínformáló erővel bír. Ennél természetesen egy sokkal összetettebb tudományágról beszélhetünk. A vizsgálati körébe a létrehozott formákon túl az általuk kiváltott változások tanulmányozása és az esetleges természeti egyensúly felborulásával járó következmények prognosztizálása, illetve javaslattétel a káros hatások kivédésére is beletartozik. (SZABÓ – DÁVID 2006. p. 8.)

Az antropogén felszíni hatások osztályozása számtalan szempont alapján történhet, amelyek közül az egyik legjelentősebb az emberi aktivitás jellege szerinti besorolás. Szabó József és Dávid Lóránt által szerkesztett könyv első fejezete szerint az elmúlt évtizedekben az alábbi főbb tevékenységi területek kerültek elkülönítésre:

- mezőgazdaság
- bányászat
- vízgazdálkodás
- ipar
- települések
- közlekedés
- hadviselés
- turizmus és sportolás (SZABÓ – DÁVID 2006. p. 12.)

A diplomamunkám tervezési helyszínét a mezőgazdasági termelőtevékenység és a bányászati anyagkitermeléssel kialakított felszíni formák és az azokhoz kapcsolódó folyamatok határozzák meg.

[4] Lakonikus jelentése: rövid, tömör, lényegretörő
[5] Geomorfológiai tényezők: szél, víz, hőmérséklet, napsugárzás, stb…

4.1.1. Mezőgazdasági tevékenység tájalakító szerepe

Az emberiség történetének kezdete óta jelenlevő a felszín átalakításával járó tevékenységről beszélhetünk. Elsősorban az enyhe lejtésű vagy teljesen sík területeken folyik szántóföldi művelés, míg a szőlő- és gyümölcstermesztés a meredekebb lejtőkre is kiterjed. A lejtőviszonyok határozzák meg egyrészt a formák és táji mintázatok kialakítását, másrészt az antropogén formák természetes alakulására is hatással vannak. A percellák felosztásakor valamint a dűlőutak kijelölésekor elsősorban a társadalmi igényeket veszik figyelembe, háttérbe szorítva ezzel a természeti tényezőket. A mezőgazdasági tevékenység összefoglalt antropogén hatásait agrogén jelzővel illetik. (SZABÓ – DÁVID 2006. p. 63-77.)

4.1.2. A bányászat felszínformáló hatásai

A geomorfológia és a bányászati tevékenység közötti szoros kapcsolat nem kíván részletes magyarázatot, ellenben megjegyezendő, hogy a kutatók meglehetősen későn kezdtek el foglalkozni a felszínformálás kérdéskörével. A bányászati tevékenység kezdete – kb. 2 millió évvel ezelőtt – a kőzetek alkalmi célokra való gyűjtögetéshez köthető. Ezt a kezdeti beszerző tevékenységet váltotta fel később a tudatos kitermelés, ami lényegében a bányászat fellendülését jelentette. (SZABÓ – DÁVID 2006. p. 126.)

Az anyagkitermelés eredményeként a felszín morfológiája változik a legszembetűnőbben. A keletkezett formákat monatogén[6] jelzővel illetik és kialakuló felszínformák alapján három csoportra tagolják:

- Kimélyítéssel keletkezett (exkavációs, negatív) formák
- Felhalmozással keletkezett (akkumulációs, pozitív) formák
- A kőbányászati tevékenység által megszüntetett formák. (planációs tevékenység)

(SZABÓ – DÁVID, 2006. p. 130.)

[6] Monatogén felszínformálás: felszíni és felszín alatti bányászat közvetlen és közvetett hatásai a földfelszín formakincsére.

A tervezési területem keletkezését tekintve a második kategóriához – felhalmozódással keletkezett formákhoz – áll a legközelebb, következésképpen erről szeretném összegezni a legfontosabb tudnivalókat.

A gazdasági szempontból hasznosíthatatlan – meddő – anyagok felhalmozódásával keletkező akkumulációs makroformákat meddőhányóknak nevezik a kőbányászatban. A meddőhányókat számos szempontrendszer szerint csoportosíthatjuk, de alapvetően a kőbányászatban ív, legyező, töltés és a töltés végén kiképzett kör alakú hányókat különböztetnek meg. Az akkumulációs mezoformák[7] formaelemei a plató[8] és a lejtő[9]. (SZABÓ – DÁVID 2006. p. 132-133.)

4.2 AZ ANTROPOGÉN TÁJFORMÁLÓ HATÁS ERŐSSÉGÉNEK FOKOZATAI, TÁJTÍPUSOK

A tájökológiai tudomány a gyakorlatias szemlélet miatt törekszik megállapításait mérhető adatokkal igazolni. Az antropogén tájformáló hatás erősségének minősítésére az ún. hemeróbia fokozatokat határozták meg. (BASTIAN, O. – SCHREIBER, K-F. 1994. p. 502.)

ahemerób=természetes

oligohemerób=természetközeli

mezohemerób = félig természetes

euhemerób = természettől eltávolodott

metahemerób = mesterséges ökorendszer (SZABÓ – DÁVID 2006. p. 51.)

Magyarországon a mezohemerób tájtípusba sorolható területek vannak többségben. A domborzat antropogén alakítása ebben, a félig természetes kategóriában közepes mértékű. Voltaképpen az összes ritkább településhálózati rendszerű síkvidéki mezőgazdasági, dombvidéki, medencedombsági tájaink nagy része ebbe a csoportba

[7] Mezoformák: a monatogén formák vizsgálatául szolgáló genetikus és nagyságrendi alapon elkülönített kategória egyike. A makroformák kisebb méretű morfológiai elemei. (SZABÓ – DÁVID 2006. p. 130.)

[8] *„Plató: A hányók és felhalmozások lejtől által határolt megközelítőleg sík térszín. Kiterjedésük a hányó típusától függ, a legnagyobb területű platók a terasz-szerűen kiképzett hányókon találhatóak. A csonkakúp alakúak platója általában kisebb kiterjedésű."* (SZABÓ – DÁVID 2006. p. 133.)

[9] *„Lejtő: A platót, kúp alakú hányókon a csúcsot határoló lejtős térszín, amelynek lejtőszöge a felhalmozódás módjától, a meddő anyagától és az eredeti térszinttől függően tág határok között változik."* (SZABÓ – DÁVID 2006. p. 133.)

tartozik. *„Lényegében a lombos erdők és a füves ökoszisztémák helyén kialakult, még csak lazán beépült kultúrtájakról*[10] *van szó".* (SZABÓ – DÁVID 2006. p. 54.)

A kultúrtájaknak nagymértékben meghatározó a társadalmi szerepe, mert ezekhez köthető a nemzeti identitástudat. Ezek elveszése ellen képes fellépni egy ország, egy régió vagy egy településcsoport, amit valóban a tájak védelmének nevezhetünk. Több nemzetközi eset is jó példaként szolgál az ilyen közösségi összefogásra, amikor a legtöbb helyzetben a közösség tagjai anyagilag is támogatják a hagyományokhoz kapcsolódó mezőgazdasági területhasználati mintázat, az utak vonalvezetésének, út menti fasoroknak, a települések látványnak megőrzését. A példák közül az olaszországi ún. coltura promiscua[11] és Spanyolország kasztíliai részén az ún. silvo-pastoral[12] földhasználati szerkezeteket emelem ki. Előbbi egy szőlő–olajbogyó-gabona dominanciájú vegyes gazdálkodású mezőgazdasági vidék, utóbbi olajfaültetvény, ahol a fák lombkoronája alatti területeken megmaradó füvet legeltetik.

Életünkre egyre inkább jellemzővé válik a gazdag, kényelmes infrastrukturális berendezkedés, amellyel egyenesen arányosan növekszik az igény a természetközeli, harmonikus táji élmény iránt. (SZABÓ – DÁVID 2006. p. 54-55.)

Ezért elengedhetetlen fontosságú a kultúrtáj, mint identitást hordozó érték jellegzetességeinek megőrzése és fejlesztése.

---

[10] A Világörökségi egyezmény (1972) kultúrtáj fogalma: *„KULTÚRTÁJ (1992) ld. Működési Irányelvek, 2005 A kulturális kategóriába tartoznak, (site) az ember és természet közös alkotása, az Egyezmény 1. cikkelye szerint. Az emberi társadalom és település fejlődéséről tanúskodik a természeti környezet nyújtotta fizikai adottságok / lehetőségek közepette és az egymást követő külső és belső társadalmi, gazdasági és kulturális tényezők hatására."* (TÁJEGYEZMÉNY KONFERENCIA, 2013)

[11] Mediterrán vegyes gazdálkodásra utaló kifejezés. Olaszországban jellegzetes földhasználati szerkezet, történelmi tájhasználati mód. Hagyományos olasz intenzív vegyes földhasználati struktúra.

[12] Fás-erdős legeltetési rendszer nemzetközi szakirodalomban használt kifejezése. *„A magyar szakkifejezés Mosqueara-Losada és munkatársai (2009) definíciája alapján azokat a tevékenységeket foglalja magába, amelyek során a fásszárú növényzet és az állattartás kapcsolódik össze (pl. erdei legeltetés, fáslegelők és legelőerdők használata, makkoltatás, vadgyümölcsök és lombtakarmány gyűjtése)"* (VARGA 2017. p. 8.)

4.3 TÁJFEJLESZTÉS, TÁJSZEMLÉLET, TÁJIDENTITÁS

A táj alapvető eleme a természeti és kulturális örökségnek, elősegíti a helyi kulturális fejlődést, valamint hozzájárul az emberek jólétéhez és az identitás megőrzéséhez. Az európai szintű együttműködés fontos feladatának tekinti a táj védelmét, kezelését és továbbfejlesztését. (TÁJEGYEZMÉNY, 2000. p. 1.)[13]

Annak ellenére, hogy Magyarország rendkívül gazdag természeti és kulturális örökségekben, a nemzeti és közösségi identitás gyengül, belevéve a szellemi, régészeti és épített örökséget. A lakosság egyre nagyobb számban költözik városokba, ennek következtében napjai nagy részét négy fal között tölti. Sajnálatos módon nem tapasztalja meg közvetlenül életvitelének környezetre gyakorolt és tájformáló hatásait, nem viseli azok következményeit. A napjainkban történő erős globalizáció csökkenti a hovatartozás érzését és egyre inkább a mindenkitől való függetlenség játszik fontos szerepet. A folyamatos változás és csere világában élünk, ezért egyre nehezebben alakul ki kötődés a természeti-, és táji értékek felé, amelyek valójában az otthon érzetét kelthetik. (TÁJSTRATÉGIA, 2017-2026. p. 30-31.)

A tájtól való egyre nagyobb mértékű elszakadással az egyéni felelősségérzet is gyengül, továbbá a saját felelősség is csak akkor válik felismerhetővé, amikor közvetlenül visszahat. Az egyén az apránként eltűnő táji örökségi értékekért egészen addig nem kezeskedik, amíg a saját szubjektív értékrendjében jelentősebb helyet foglaló szempontjai nem sérülnek.

A Nemzeti Tájstratégia átfogó célja a táji adottságokon alapuló felelős és a fenntarthatóság mértékéig hasznosított tájhasználat. A stratégia szerint a tájhasznosítás szemlélete a társadalom egészére kiterjed az egyéntől egészen az államig. Ennek megfelelően a felelősségvállalás és a célkitűzés is kollektív érdek.

[13] CET No. 176 European Landscape Convention adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 19 July 2000 and opened for signature by its Member States in Florence on 20 October 2000

A stratégia három kiemelt céja a táji adottságokon alapuló tájhasznosítás megalapozása, az élhető táj – élhető település – bölcs tájhasznosítása és a tájidentitás növelése. (TÁJSTRATÉGIA, 2017-2026 p. 56-57.)

4.3.1 A felhagyott bányaterületek utóhasznosításának néhány kérdése

Általánosságban elmondható volt egészen a közelmúltig, hogy a felhagyott bányászati területekhez külföldön és Magyarországon egyaránt negatív képzettársítás párosult, elvégre többségében eddig az elhagyott, elhanyagolt bányák által hátrahagyott „tájsebekkel" találkozhattunk. Ugyanakkor kialakulóban van egy új megítélés, amelynek köszönhetően a felhagyott bányákra, mint természeti értékekre tekintve, azok bemutatóhelyként való felfogásával, a terület- és turizmusfejlesztési projektek potenciális helyszíneként értékeljük és hasznosítjuk. (Pl. Fertőrákos, Ság hegy, tatai Kálvária-domb) (SZABÓ – DÁVID, 2006. p. 139.)

Ennek értelmében, ha ezek a felhagyott bányászati területek megfelelően vannak bemutatva a közönségnek és elengedő információval látják el a látogatót az adott táj holisztikus megértése érdekében, akkor teljesen más megítélés alakulhatna ki. Következésképpen, ha egy terület múltjához a bányászati tevékenység szorosan kapcsolódik és a jelenkori táj a monatogén felszínformálás eredménye, akkor annak teljes körű bemutatása elengedhetetlen.

5. TERVI ELŐZMÉNYEK

5.1 CELLDÖMÖLK VÁROS INTEGRÁLT TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSI STRATÉGIÁJA

A városvezetés középtávú stratégiai célkitűzései a 2020-ig elérendő városi szintű tematikus- valamint városrészi szintű területi célokat foglalja magába. A középtávú városfejlesztési célok mentén további tematikus célok kerültek meghatározásra. Ezek közül több helyen is említik – a gyógyfürdő mellett – a Ság hegy valamint a Kemenes Vulkánpark melletti terület fejlesztését:

- Kemenes Vulkánpark és geológiai tanösvény fejlesztése
- A Ság hegyen lévő kőtörő és osztályozómű látnivalóvá tétele
- „Kemenes Vulkánpark melletti terület fejlesztése (a gyógyhelyhez kapcsolódóan gyógy- és fűszernövények termesztése, extrém- és szabadidős sportok, vendéglátás, állatsimogató, lovassportok, játszótér)"[14]
- „Ság hegyi borút, illetve a fokozottan nem védett területeken a természet- és környezetvédelmi hatóságok engedélye alapján a Ság hegy látványát megőrző egyéb turisztikai fejlesztések lehetőségeinek megteremtése (extrém sportok és szabadidős tevékenységek pl. nyári bobpálya, libegő, kerékpáros downhill pálya létrehozása),
- túraútvonalak kialakítása, fejlesztése Ság hegyi Bor - „Bor brand" kialakítása, a helyi termelők egységbe szervezése, vendéglátóhely kialakítása a hegy lábánál önkormányzati területen a helyi gasztronómiai értékek bemutatására, borfeldolgozó kialakítása"[15]

(ITS II, 2014. p. 18-25.)

[14] Celldömölk Integrált Településfejlesztési Stratégia, II. kötet, 2014, Projekt azonosító: NYDOP-6.2.1/K-13-2014-0002, p. 19.

[15] Celldömölk Integrált Településfejlesztési Stratégia, II. kötet, 2014, Projekt azonosító: NYDOP-6.2.1/K-13-2014-0002, p. 20.

5.2 HELYI ÉRTÉKVÉDELEM

A város dokumentációi közül a Településfejlesztési Stratégián kívül a Település Arculati kézikönyvében ismertetik a település karakterét meghatározó értékeket, jellegzetességeket.

Országos jelentőségű terület a Sághegyi Tájvédelmi Körzet, Magyarország egyik legkisebb tájvédelmi körzete, amely geológiai, botanikai, kultúrtörténeti és tájképi értékekben bővelkedik. A múltszázad bányászati kitermelésének nyomán kerülhetett napvilágra a vulkáni kürtő[16], a magmacsatorna[17], és a bazaltláva megkövült darabjai. A Ság hegy látványát megőrizni szükséges, ennek érdekében szabályozni és korlátozni kell a hegyen folytatott mezőgazdasági telkek területének építési lehetőségeit úgy, hogy az ne ronthassa tovább a táj látványát. Továbbá a hegy szigorúan védett középső területét meg kell őrizni, azon legfeljebb tájesztétikai javító munkák illetve az idegenforgalommal kapcsolatos fejlesztések valósíthatók meg a természetvédelmi hatósággal való egyeztetést követően.

A terület a Ság hegy mellett a helyi jelentőségű védett természeti értékekben is bővelkedik. A 2/2002. (I. 23.) KöM-FVM együttes rendelet (hatályos: 2017.08.18-) szerint Celldömölk Marcal-medencéhez tartozó része a „kiemelten fontos érzékeny természeti területek"[18] térség kategóriába tartozik. Ez azt jelenti, hogy a város teljes mezőgazdasági területei a hasznosíthatóság szempontjából a legmagasabb kategóriába kerültek, ennek ellenére kizárólag olyan gazdálkodás folytatható a Marcal mentén, amely a területrész kiemelten fontos érzékeny besorolására tekintettel van. (ITS I, 2014. p. 83-84.)

A Település Arculati Kézikönyvben egy egész oldalt kapott a Vulkánpark épülete. Sajnálatos módon a minimumra törekvő általános információkat közöl, kizárólag az épületről ejt szót, kihagyva a nyolc hektáros területet, amin elhelyezkedik. Ennek

[16] Kürtő: nyílás, amelyen keresztül a Föld mélyéből az izzó kőzet, gáz, gőz a felszínre vagy a levegőbe juthat

[17] Magmacsatorna: csőszerű üreg, ami a magma áthaladása után marad vissza a vulkánban.

[18] *„A jogszabály megfogalmazása szerint – olyan terület, „ahol nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő természeti, táji és kultúrtörténeti értékek fordulnak elő, amelyek fenntartása középtávon (5-10 év) is kétséges a természetkímélő gazdálkodás támogatása nélkül"*. (ITS I, 2014. p. 83-84.)

ellenére, az illusztrációk közé bekerült egy archív képeslap is, amely a bányászati időszakból ábrázolja a területen egykor áthaladó sínpárt.

5.3 PÁLYÁZATOK, FEJLESZTÉSI BERUHÁZÁSOK

A diplomatéma kiválasztását követően értesültem Celldömölk Város Önkormányzatának elképzeléseivel a Vulkánpark Látogatóközpont fejlesztésének és a terület turisztikai fellendítésének lehetőségeiről.

Az önkormányzat hivatalos bejelentésére 2018. november 7-én került sor, miszerint több százmilliónyi támogatást nyert a város a tervezett beruházásokra. A megvalósítás előtt álló befektetés egyike a „Vas-paripán a vulkánhoz"[19] nevű projekt, ami egyrészt Celldömölk, mint vasutas város identitás erősítését szolgálja, másrészt turisztikai vonzerőként szándékozik fellendíteni a diplomamunkám témájául szolgáló területet. A város vasútállomásán lévő régi, felújítás előtt álló mozdonyok Vulkánpark területére való átszállítása az egyik mozgatórugója a projektnek. Továbbá egy fedett lovarda szerepel a tervek között, amelynek célja az ide érkező lovasok tréninglehetőségének biztosítása.[20] Mindezt azért, mert a környéken még nem áll rendelkezésre fedett lovadra illetve lóversenyre alkalmas pálya. Ezen felül egy játszótér elhelyezésével igyekszik kielégíteni a beruházás a Vulkánpark Látogatóközpontba érkező látogatói igényeket. A megvalósítás időpontja 2020-ra tehető. A projekt ütemezésének negyedik fejezete a Vulkánpark épületének kibővítése egy előadások megtartására alkalmas, 40-50 fős konferenciateremmel és egy presszóval. (TV CELL, 2018)

[19] A 2014-2020-as Terület- és Településfejlesztési Operatív Program keretében, Celldömölk Város Önkormányzata támogatási kérelmet nyújtott be a beruházásra. (HKFS, 2017)

[20] Nem állandó lótartástjelent. Saját lóval érkezők számára fenntartott építményről van szó.

6. ANALÍZIS

Az út, amin eljutottam a Vulkánpark Látogatóközpont értékalapú környezetrendezéséig, az általános természetföldrajzi jellemzők értelmezéséről, a terület múltjának megismeréséről, a környező tájban rejlő értékek felfedezéséről, a rendelkezésre álló lehetőségek felkutatásáról szólt. Ez önmagában egy nagyon tág témakört analizáló és számos összetevőből álló, komplex rendszer, amelynek könnyen értelmezhető bemutatásához a vizsgálatokat három szinten végeztem el:

- Táj léptékű analízis
- Település léptékű analízis
- Tervezési terület analízise

A következő alfejezetekben ismertetem e három lépték által hordozott alapvető tanulságokat.

6.1 TÁJ LÉPTÉKŰ ANALÍZIS

I. poszter – Elhelyezkedés ábra és természetföldrajzi tájbeosztás ábra[21]

Kemenesalja kistáj, mint földrajzi egység a Kisalföldön, a Kemeneshát és a Bakony közé benyúló Marcal-medencében, Vas megye keleti részén terül el. Északról a Rába, keletről a Marcal völgye, délről részben a Kemeneshát, részben pedig a Zalai-dombvidék, Nyugatról a Kemeneshát és a Gyöngyös-sík határolja. (ITS I, 2014. p. 79.) Tengerszint feletti átlagos magassága 110-140 mBf, a legmagasabb pontja a Ság hegy (291 m). (HKFS, 2017. p. 9.) A kistáj meghatározó felszínformái a vulkanikus szigethegyek[22], a táj középpontjában magasodó Ság hegy, az alacsonyabb Kis-Somlyó és a kemenesmagasi bazalttufa-halmok. (ITS I, 2014. p. 79.)

A térség gazdaságilag egyik legerősebb települése Celldömölk, a Nyugat-Dunántúl jelentős vasúti közlekedési csomópontja. (ITS I, 2014. p. 12.)

[21] VASI SZEMLE, 1989
[22] Szigethegy: alacsonyabb környezetéből magányosan kiemelkedő hegy.

6.1.1 Táji és természeti adottságok vizsgálata

I. poszter – Természeti és táji adottságok ábrasor[23]

- Talajviszonyok, domborzat

A talajképződés folyamata számos tényező és körülmény[24] együttes hatásának az eredménye. A Kemenesháton és környékén a leggyakoribbak a barna erdőtalaj különböző változatai, mint a csernozjom- vagy az agyagbemosódásos barna erdőtalaj. A térség leggyakoribb alapkőzete a homok, a kavics, a pleisztocén kori lösz és a vályog. Elszórtan a bazalt és a bazalttufa is megtalálható. (BODA - ORBÁN, 1999. p. 17-18.)

A Kemeneshát a Rábát hosszirányban kísérő, a folyó korább kavicshordalék anyagából felépülő, mérsékelt szintkülönbségekkel rendelkező szelíd dombsági tája fokozatosan átalakul északkeleti irányban a folyóvízi feltöltésű síkvidékbe. A megye északkeleti és keleti szegélyén jellemző az alacsonyabb fekvésű, csaknem tökéletesen sík felszín. (ITS I, 2014. p. 79.) (BODA - ORBÁN 1999. p. 10-14.)

- Vízrajz

Három folyó is osztozik a táj területén: a Rába, a Zala és a Marcal. A felszínre hulló csapadék nagy része – a cementált kavicstakaró ellenére – azonnal a felszín alá szivárog. A Kemeneshát kavicsos platóján a talajvíz mélyen található, helyenként 40-50 méter mélységben. Kemenesaiján és a völgytalpakon ennék kedvezőbb a helyzet, hiszen 2-5 méter körüli mélységben helyezkedik el a talajvíz. A vastag homokos rétegek kedvezőek a víztározás szempontjából[25]. A szénhidrogént kutató fúrások némely esetben elérték a Bakony felől a térségre nyúló mezozoos[26] karbonátos kőzeteket, amely lehetőséget nyújt a kalcium-hidrogén-karbonátos termálvíz termelésére. (BODA - ORBÁN 1999. p. 16-17.)

---

[23] VASI SZEMLE, 1989

[24] (éghajlat, talajképző kőzet, vízrajz, növényzet, idő...)

[25] *„A Kemenesalja domborzatilag kevésbé tagolt, alacsonyabb térszínein és a sík területein a kisebb csapadékmennyiség és nagyobb párolgás, a jó vízáteresztő– és víztároló-képességű kőzetek és talájféleségek együttesen rosszabb lefolyásviszonyokat eredményeznek, így ezek a területek kevésbé sűrű vízhálózattal és jelentős felszín alatti vízkészletekkel jellemezhetők."* (ITS I, 2014. p. 79.)

[26] Mezozoos jelentése: földtörténeti középidőből származó

- Növényvilág, társulások

A Kisalföldhöz tartozó területek, Kemenesaljáť beleértve, ősidők óta művelés alatt állnak, kiszorítva ezáltal az egykori növénytakarót. Következésképpen az élővilág természetes, eredeti arculatát meglehetősen nehéz feladatnak bizonyul rekonstruálni. Kemenesalja ma Vas megye legkevésbé természetes arculatú tájaként van nyilvántartva, ugyanakkor a Rába árterében és a Kemenesháton még jelentős természeti értékekkel rendelkező területek maradtak érintetlenül. A Kemeneshát uralkodó társulása a gyertyános-kocsánytalan tölgyes, amely legszebb részei a Farkas-erdőben láthatók. Kemenesalja területét az agrárkultúra térhódítása előtt tatárjuharos lösztölgyesek boríthatták. A folyók mentén ártéri ligeterdők, főleg tölgy-szil ligeterdők fordulhattak egykor elő, azonban a folyószabályozás drasztikusan átalakította az egykori növényvilágot. A tanúhegyek nemcsak kőzettani és tájképi szempontból számítanak szigetnek. A természetes élővilág is eltér a környező területektől, flóra és fauna szigetként őrizve az egykori növénytakaró maradványit. Egykor a molyhos tölgyesek, bokorerdők, lejtősztyeppék és a sziklai vegetáció uralta a területet, amely ma már csak nyomokban fedezhető fel. Ezeket a területek vagy a szőlőstelkek, gyümölcsöcsök foglalták el vagy a bányászat tette tönkre. (BODA - ORBÁN 1999. p. 20-21.)

6.1.2 Turisztikai adottságok

I. poszter – Turisztikai lehatárolás ábrasor

A turisztikai réteg vizsgálatát egy saját készítésű térségi lehatárolással kezdtem, amely Celldömölkről indulva, megközelítőleg húsz perces autóúttal elérhető, a kistérség számára jelentősebb településeket foglalja magába.[27] A lehatárolás sarokpontjai: Szeleste, Kám, Somlóvásárhely és Marcalgergelyi.

A vizsgálat célja az idegenforgalom alapjául szolgáló vonzástényezők, a turisztikai infrastruktúra és a kereslet számbavétele, aminek köszönhetően új turisztikai terméket és fejlesztési irányt lehet kijelölni.

[27] A feltüntetett települések a Ság hegy Térsége Turisztikai Egyesület honlapján szereplő információk és az általuk biztosított dokumentációk alapján kerültek kiválasztásra.

Jelentős vonzástényezőként vannak nyilvántartva a régióban a természeti értékek, kultúrtörténeti értékek és egyéb táji értékek, amelyek megismerésében a Ság hegy Térsége Turisztikai Egyesület készülő vonzerőleltára[28] nyújtott segítséget. Ezek részletes ismertetése a diplomamunkámon túlmutat, így a továbbiakban mindössze a levont tanulságokat összegzem.

A térség gazdasági életében alapvető fontosságú szerepet tölt be az egészség-, a kulturális- és az ökoturizmus. A települések közel kétharmada bír üdülési-idegenforgalmi adottságokkal, amelyek legalapvetőbb elemei a vallási és kulturális értékek, a gasztronómia, a lovassport, a termálfürdők és a tanúhegyek. A felsorolt vonzerők közül minden megtalálható Celldömölkön, tehát méltán nevezhető a térség turisztikai csomópontjának. Ezenfelül a vallási turizmusa egyedülálló Mária-zarándokhely lévén. A térségből kiemelkedő konkurenciaképes turisztikai célpont az elmúlt években létesült Vulkánpark Látogatóközpont épülete. Abban az esetben, ha egy város turisztikai értelemben még inkább szeretne kitűnni a környező települések közül, a már meglévő páratlan turisztikai vonzerők fejlesztése és továbbgondolása célszerű.

A látogatóközpont épülete nemhogy a térségben, de országos szinten is egyedülálló látványosság, így a környezetrendezése során célravezető lehet a már meglévő tematikát folytatva hasonlóan nagyvonalú értékekkel rendelkező megoldást választani.

6.1.3 Tájszerkezet, tájmintázat

I. poszter – Tájszerkezet, tájmintázat ábra

A környék tájszerkezetének és tájmintázatának vizsgálata nélkülözhetetlen kiindulópontja a tervezési területem koncepcióalkotásának. A tervezési terület egy nagy egység alkotóelemeként létezik, amelyhez bizonyos mértékig való illeszkedés, az értékmegőrzés elve mentén alapvető tervezői szándék.

[28] Ság hegy Térsége Turisztikai Egyesület: Vonzerőleltár, munkaanyag, 2017.

A tájmintázatot alkotó, tájkaraktert meghatározó strukturális elemeket három fő kategóriába soroltam a nagy kiterjedésű felületektől az egyre kisebb alkotórészekig:

- foltszerű elemek
- vonalas elemek
- pontszerű elemek

Foltszerű elemek: szántóföldek, legelők, szőlőstelkek, erdőterületek

A felsorolt komponensek közül a Ság hegyen és közvetlen környezetében szőlőtermesztési valamint földművelési (szántóföld, mező) területek jellemzők. A lejtőviszonyoknak megfelelően a meredekebb részeken szőlőtermesztés, míg a sík vagy enyhe lejtésű területen szántóföldi művelés folyik. Utóbbi strukturális szempontból tekintve irányultság nélküli, nyitott, nagytáblás, horizontális kiterjedésű, jelzőkkel illethető. A tanúhegyek szőlőkultúrái ezzel szemben a keskeny, aprótelkes, általában irányultsággal rendelkező (lejtőiránnyal párhuzamos) sajátosságokat mutatnak.

Vonalas elemek: utak, fasorok

Az utak vonalvezetését rendszerint a foltszerű elemek határozzák meg. A szántók és mezők uralta területen sokkal lazább, ritkább, egyenes, helyenként enyhe kanyarokkal tagolt utakkal találkozhatunk. A szőlőskertek között ennél sokkal sűrűbb, organikusan fejlődő, szövetszerű feltárás jellemző.

Pontszerű elemek: térben megjelenő épített objektumok

A foltszerű elemek által a hegy lábánál húzódó erős határvonalat a pontszerű elemek jelentősen erősítik. Az agrárkultúra világában a Vulkánpark Látogatóközpont grandiózus épületének kivételével nem jelennek meg épített objektumok, míg a hegyoldalban egy-egy telekhez kapcsolódóan, szelíd méretű, jellemzően nyeregtetős borospincék és présházak tűnnek fel.

A vizsgálatok alapján a szoros összefüggés a tájmintázat valamint a domborzat között nyilvánvaló. Az évszázadok során kialakult tájhasználat – az agrárkultúra tengerében szigetként úszó szőlőtermesztésre hasznosított tanúhegy – felbecsülhetetlen alapértéke

Kemenesalja kultúrtájnak. Ez az érték a bányászat évtizedei alatt egyszer már csorbult, de alapvetően még fellelhetőek az egykori táji jellegzetességek.

Ezek után egy kérdés maradt: Mi képzelhető el sűrűségében, formáltságában, térbeliségében a tervezési területen, ha a tájszerkezetet és a táji értékeket nézzük?

Természetesen bármit el lehet képzelni, viszont nem lehet kellően hangsúlyozni az értékmegőrző, értékteremtő tervezői hozzáállás fontosságát. Értéket pedig úgy tudunk teremteni, ha az elképzelésünk integrálódik a helyi adottságokba.

Ennélfogva a táji adottságokat, és a tájhoz való illeszkedést nézve a terület az agrárkultúra által uralt egységben helyezkedik el, ennek megfelelően térbeliségében horizontális és nyitott, sűrűségében a nagyon intenzív elemrészeket kerülő jellegzetességeket szükséges hordoznia. Amennyiben a szőlőművelés alatt álló telkek világa és a településszövet a terület által összeér, menthetetlenül roncsolódik az a még meglévő szigetszerűség, amely a tanúhegyek alapvető jellemzője.

6.2 TELEPÜLÉS LÉPTÉKŰ ANALÍZIS

A település léptékű analízis fejezet közvetlenül a tervezést elősegítő legalapvetőbb tudnivalókat összegzi a városi léptékre koncentrálva.

II. poszter – Történeti áttekintés ábra

6.2.1 Történeti áttekintés

Környezetünk múltjának megismerése és tiszteletben tartása, az identitáskeresés egyik forrásaként szolgálhat. Celldömölk város történetéből két meghatározó, a jelenkorra is kiható időszakot hivatott összegezni ez a fejezetrész.

1870 és 1873 között épült, majd nyitott meg a nyugat-magyarországi térség közlekedési fejlesztésének köszönhetően Kis-Czell – a későbbi Celldömölk város – vasútállomása. Az egyre növekedő vonatforgalom nagyszabású bővítéseket és építkezéseket generált,

így a település rövid időn belül az egyik legjelentősebb vasúti csomóponttá nőtte ki magát, amely a város gazdasági életére is pozitívan hatott. (PORKOLÁB 1927)

II. poszter – A Ság hegyi bazaltbányászat nyomai ábra

Egy másik jelentős időszak Celldömölk történelmében az 1910-ben kezdődő, közel ötven éven át tartó, a Ság hegyen zajló nagyüzemi bányászat. Az Erdődy család tulajdonában lévő hegytetőt a Sághegyi Bazaltbánya Rt. bérelte a XX. század első felére. 1958-ig közel 1.700.000 vagon követ termeltek ki. A legkeresettebb cikk a kézzel faragott útburkoló kockakő volt. Az egyszerű és gyors szállítást a vasútállomástól a hegy lábáig épített mellékvágány szolgálta. A bánya a környék 600-800 lakosának nyújtott megélhetést biztosító vagy elősegítő állandó vagy ideiglenes munkát. A hegyoldalban látható romos épületek, a meddőhányók valamint a kitermelt bazalt helyén tátongó Kráternek nevezett hatalmas mélyedés mind az egykori bányászat emlékét őrzik. (BODA – ORBÁN 1999. p. 117.)

6.2.2 Települési értékek

II. poszter – Települési értékek ábra

A helyénvaló, új értékek teremtéséhez nélkülözhetetlen a meglévő nevezetességek és emlékhelyek teljes körű ismerete. Az épített környezet értékein túl a város számos emlékművel és látnivalóval rendelkezik, melyek közül négy-négy általam legjelentősebbnek ítélt objektum került kiemelésre diplomamunkában.

<u>Emlékhelyek</u>

1. Mozdonyskanzen: A mozdonyskanzen szó kicsit nagyobb szabású létesítményt sejtet, mint amit valójában a celldömölki vasútállomás melletti területen láthatunk. Három felújított gőzmozdony és néhány vagon várja a látogatókat egész évben ingyenesen. Tudomásom szerint ezeket az objektumokat szeretnék áthelyezni a Ság hegy lábánál lévő Vulkánpark környezetébe. Egy mozdonyskanzen létjogosultsága e városban teljesen helytálló, jelentős vasúti csomópont lévén. Ennek helye, kialakítása és módja viszont meggondolandó.

Meglátásom szerint a mozdonyok és vagonok kiállítására egy olyan terület lehetne alkalmasabb, ahol a múltbeli események és/vagy a jelenlegi funkció azt indokolttá teszi. A Vulkánpark látogatóközpont környezete nem a XIX. és XX. század fordulóján bekövetkezett változást hozó vasúti csomóponttá válásról és az ezt előidéző gazdasági fellendülésről mesél. A terület egy teljesen más időszak eseményeinek emlékét őrzi. Javaslatom szerint egy, a vasútállomás közelében lévő helyszín – vagy bármilyen más kevésbé meghatározó múlttal rendelkező terület – sokkal inkább alkalmas a feladat betöltésére, beleértve – mint lehetőség – a jelenlegi „park" újragondolását is.

2. I. világháborús emlékmű: A Széchenyi utcában található posztamens az I. világháború hőseinek állít emléket. Gách István alkotása két alakot jelenít meg a háború egy jelenetét kiragadva. 1926-ban került a helyére.
3. Eötvös Emlékoszlop: A Ság hegyen végzett ásványi anyagok összetételét vizsgáló kutatások Eötvös Loránd nevéhez fűződnek. A tudós által tervezett, majd később róla elnevezett torziós inga itt került tökéletesítésre. Munkásságát a Ság hegyen állított emlékoszlop őrzi.
4. Kresznerics Ferenc szobor: Plébánosként, nyelvtudósként és tanárként munkálkodó Kresznerics Celldömölk város könyvtárának névadója. Alsóságon végezte esperesi szolgálatát és folytatott nyelvészeti tevékenységet. Az ő emlékét őrző szobor a Sági utca és Hegyi utca kereszteződésében látható.

<u>Nevezetességek</u>

1. Celldömölki Nagyboldogasszony templom: a környék egyik legszebb barokk stílusú búcsújáró temploma 1746-48 között adományokból épült a máriazelli bazilika mintájára. A szombathelyi püspökség területén lévő kegyhely az év minden napján fogad zarándokokat.
2. Romtemplom – középkori bencés apátsági templom: A XII. századból származó, eredetileg román stílusú templom keletkezésének pontos ideje bizonytalan. Az ország egyetlen tufából épült romtemploma. Az évszázadok

alatt lassan pusztuló építmény az 1930-as években kapott műemléki védettséget.

3. Vulkánpark látogatóközpont: A Magyarországon egyedülálló vulkanológiai kiállítás, interaktív, közérthető módon mutatja be öt szinten, közel ezer négyzetméteren a tűzhányók elsöprő erejét, működését és tevékenységét. Az épület részletes ismertetésére a „Az építész szándéka, az épület koncepciója" című alfejezetben kerül sor.
4. Trianoni emlékkereszt: A Ság hegy tetején látható emlékkereszt 1934-ben adakozásból és a bazaltbánya tulajdonosának adományozásából kerülhetett felállításra. [29]

A vasúti skanzenhez hasonlóan a „Vas-paripán a vulkánhoz" beruházás másik jelentős programja egy fedett lovarda létesítése. Fontos információ, hogy a Ság hegy lábánál északra található a Sándor Major régi, felújításra szoruló lovardája, ahol a mai napig lótartás is folyik. Meglátásom szerint az új, nem állandó lovardaként működő, csak tréningre fenntartott fedett lovardára szánt összeget a már meglévő, rossz állapotú lovadra felújítására és bővítésére érdemes fordítani. Egyrészt a hasonló – Ság hegy lábánál lévő – pozíciója miatt, másrészt az ellátott funkciója okán.

6.2.3 Közlekedési kapcsolatok

II. poszter – Települési értékek ábra

Vas megye településhálózatára az aprófalvas karakter jellemző. A megyén belül a Celldömölki kistérség szerepe kiemelkedő, azonban közúti közlekedési helyzete összességében nem túl kedvező. A kiváló vasúti kapcsolatok valamilyen szinten ezt kompenzálják. (ITS, 2014 p. 9.) A város közigazgatási határából induló közutak Sárvár, Kapuvár, Pápa, Boba, Jánosháza, Köcsk, Vásárosmiske és Gérce irányába vezetnek.

A hegy lábához vezető felhagyott sínpár a mai napig őrzi az egykori bányaművelés emlékét, azonban a tervezési területig már néhány méter híján nem ér el. Ugyanakkor a

[29] *„A kommunizmus idejében a kereszten lévő eredeti felirat „Nagymagyarországért Kemenesalja népe MCMXXXIV." miatt le akarták rombolni az emlékművet, de a kőtáblát megfordították, és a „Szabadság" szót vésték rá, így a helyén maradhatott."* (VULKÁNSÁG TDM)

terület megközelítésének és feltárásának pontja mindig is ez a kapcsolat volt, így a benne rejlő potenciál jelentős. A kihasználatlan 4 km-es leágazás fele a város lakóövezetein keresztül vezet. Egyrészt ezért, másrész a szakasz rövidsége miatt a meglévő szándék, miszerint helyreállítanák a Ság hegy lábához közlekedő mozdonyokat, meggondolandó. Meglátásom szerint egy pihenőkkel és interaktív információs táblákkal felruházott – a nem urbánus környezetben létező – sétaút kialakítása kedvezőbb lehetőségeket nyújt. Ennek a kapcsolatnak elsősorban a városba vonattal érkező, a területet autó nélkül megközelíteni szándékozó látogatók szempontjából van jelentősége. A sétaút egy ismeretterjesztő időutazásként szolgál, hogy a tervezési területre érkezve azonnal érhetővé és befogadhatóvá váljon minden, ami ott fogadja az érdeklődőket. Részletes terve egy külön munkában kidolgozandó kihívásokat rejt magában.

6.3 A VULKÁNPARK ÉS KÖZVETLEN KÖRNYEZETÉNEK ALANÍZISE

A tervezési terület és az épület történetének megismerése kulcsfontosságú alapja a diplomamunkának. Az alfejezet továbbá az épület koncepciójáról és elgondolásáról hivatott összegezni az általános tudnivalókat.

6.3.1 A tervezési terület története

III. poszter – A tervezési terület története ábra

A koncepció létrehozásában alapvető támaszként szolgálhat közvetlenül a tervezési terület múltjának részletes megismerése. Használat szempontjából a terület négy jól elkülöníthető időszakra osztható:

1850-1900-ig

Az 1900-as évek előtt magántulajdonban lévő mezőgazdasági földművelés folyt a vidék sík területein. A harmadik katonai felmérésen (1869-1887) jól látható, hogy a tervterület beleolvad a környezetébe.(KATONAI FELMÉRÉSEK) A határvonal a hegy szőlőkultúrája és a mezőgazdasági területek között erősen kirajzolódik, tehát a jellegzetes tájkarakter érintetlen. Szeretném továbbá felhívni a figyelmet az utakat kísérő fasorokra.

1900-1950-ig

A következő évtizedek a bányászat következtében nagy változást hoztak a vidék életébe, jelentősen átalakítva ezzel a tervezési területet. A mezőgazdasági termőterületből gyakorlatilag a bazaltkitermelés kapujává vált a földrészlet. A kelet-nyugat irányban kiépült, a hegyet merőlegesen támadó vasúti töltésen hat sínpár, egy kis rendezőpálya valamint egy kőmosó kapott helyet. Ezek területigénye nem tette ki a nyolc hektárt, nagyságrendileg – Magyarország 1941-ben készült katonai felmérését nézve (KATONAI FELMÉRÉSEK) – a fele lehetett. Elmondások szerint (URÁNOVICS BÉLA ÉS FEHÉR TAMÁS), mai méreteit a bánya megnyitása óta fokozatosan nyerte el. A kőosztályozóból érkező értékesítésre alkalmatlan törmeléket ún. poroskocsikon vontatták lóval a területre, amelynek déli oldalán nagyjából 4 méter magasságból borították ki. Ahogy nőtt a terület, úgy tolták mindig arrébb a csillevágányt. Lestdombnak[30] is hívták akkoriban az így kialakuló képződményt, amelyet a szakirodalom értelmezése alapján az akkumulációs mezoformák közé sorolható platónak tekinthetünk. *(1. sz. melléklet)*

1950-2000-ig

A bányászati tevékenység utolsó időszaka az 1950-es évekre tehető. Egyre kevesebb értékesíthető bazaltanyagot tudtak kitermeli, így 1958-ban végleg bezárták a bányát. (Jó érzékkel vették 50 évre bérbe a területet) A bányászati eszközöket, szerszámokat, gépeket mind elszállították, de nyilvánvalóan karakteres, helyreállíthatatlan nyomokat hagyott hátra a kőkitermelés. Többek között a 8 hektárt elérő, a környező mezőgazdasági területek terepszintjéből kiemelkedő tervezési területet.[31] A II. világháborút követően az állami tulajdonban[32] lévő területen stratégiai raktárépületek létesültek, amelyeket teljesen új nyomvonalon három iparvágány egészített ki. A szögesdróttal és kutyákkal éjjel-nappal őrzött területről annak idején nagyon kevesen tudtak bármit is. Ma már rendelkezésre áll az információ, miszerint hidegháborús

[30] lest:jelentése: a legkisebb bazaltzúzalék, amit már nem lehetett értékesíteni.
[31] A Ság hegy lábától a faluig enyhe lejtése van a terepnek. A tervterület viszont a vasúti sínek miatt vízszintes.
[32] TIG Tartalékgazdálkodási Nonprofit Kft. állami tulajdonú szervezet.

helyzetre tároltak az ország számára különféle eszközöket, alapanyagokat, élelmiszereket. *(2. sz. melléklet)*

2000-napjainkig

Az Európai Unióhoz való csatlakozást követően lehetőség nyílt többek között barnamezős beruházásra, azon belül katonai objektumok felszámolására. Az állam mindenképpen eladásra szánta az egykori raktárbázist, amelynek új tulajdonosa a pályázatnak köszönhetően Celldömölk Város Önkormányzata lett. A beruházás első ütemében, 2006-ban elbontásra kerültek a raktárépületek. A fejlesztés következő mérföldköve a katonai terület rehabilitációjára benyújtott pályázat elnyerése volt. A pénzből először skanzent szándékoztak kialakítani, ám külső hatásra meggyőzték az önkormányzatot ennél sokkal unikálisabb létesítmény, egy vulkán múzeum építésére. Ezt követően írták ki az építész pályázatot, melyre közel negyvenen küldtek be munkákat. A bírálóbizottság győztesként a Földes és Társa Építésziroda által készített terveket hirdette ki.

6.3.2 Az épület által okozott konfliktushelyzet

A múzeum 2013. áprilisában nyitotta meg kapuit a látogatók előtt. Az épületről számtalan elismerő cikk jelent meg magyar és külföldi szakmai oldalakon egyaránt. Ezzel szemben nagy az ellentmondás a helyi lakosság és az objektum között. A 2006. szeptember 15-én megjelent helyi lapban az alábbi mondat olvasható:

„Bontják a Ság hegy alatt lévő raktárakat, eltűnik egy katonai objektum, helyét tájba illő létesítmény veheti át…" (KEMENESALJA, 2006. p. 5.)

A robosztus, megosztó épület erős érzelmeket váltott ki a lakosságból. Sokan tájidegennek nevezték, míg a szakma méltatóan szólt róla.

Ennek ellenére – az ellenérzés enyhítése érdekében – tegyünk kísérletet az érem másik oldalának megértésére. A Ság hegy és a tervezési terület történeti múltjának része, a város egykori fejlődését szolgáló bazaltbányászat, ami nyilvánvalóan nem a táji értékek megőrzése céljából létesült. Eredményeként a hegyoldal ma is tele van elszórtan

nagyobb – felhagyott vagy részben átalakított – pontszerű bányászati objektummal, ami nem sajátja ennek a jellegzetes kultúrtájnak. Ezzel arra a tényre szeretnék rávilágítani, hogy a Vulkánpark épülete nem egy előzmények nélküli, elsőként létesült objektum, ami roncsoja az egykor érintetlen értékes tájkaraktert. Jellegében mégis hordozza a bányaépületek hideg, ipari megjelenését. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy innentől kezdve „büntetlenül" bármit megtehetünk.

Az ellenérzés további enyhítéséhez hozzájárulhat az információhiány pótlása valamint az épület koncepciójának és szándékának megértése, amelyhez a következő fejezet segítségül szolgálhat.

6.3.3 Az építész szándéka, az épület koncepciója

III. poszter – Az épület szándéka ábra

A Vulkánpark Látogatóközpont épülete egy nem urbánus környezetben egy nem hétköznapi megoldás. A bemutatásra szánt program – a vulkanizmus, a vulkáni működés - kozmikus, időtlen múzeumi környezetet kíván. Fontos a hely megválasztása, akárhol nem lehet hatásosan bemutatni egy ilyen nagyszabású egyetemes geológiai folyamatot és ennek eredményét. Az interaktív kiállítási objektumok legtöbb esetben sötét, minimális világítással ellátott tereket igényelnek. Innentől kezdve, hogy a külső és belső világ között nincsenek kapcsolatok, a létesítmény már nem képes épületként viselkedni. Az érthetetlenség okát feltételezhetően az generája, hogy urbánus kontextusban próbálunk számon kérni rajta olyan dolgokat, amik egy épület alapvető tulajdonságait hordozzák. (ablak, ajtó, tető, stb.)

Egyetlen homlokzat kivételével az összes tagadja azokat a jellemzőket, amik egy épület szintezettségére utalnak.[33] Pont úgy, ahogy egy vulkán létezik léptéktelen halmazként, ez az épület is egy meghatározhatatlan méretű komponensként él a tájban. Innentől kezdve minden, ami megjelenne a környezetében, leleplezné az egész

[33] Az embert egyetemes tapasztalatai segítik egy adott épület magasságának hozzávetőleges meghatározásában. Az ablakok egy ház oldalán a szintezettségről árulkodnak. Ha egymás fölött három ablak van, az egy három szintes épületre utal, aminek innentől kezdve képes megbecsülni a magasságát.

léptéktelenségét. A tanulságokat levonva, a környezetnek a földtörténeti dimenzióban gondolkodó objektum időtlen létezését kell szolgálnia.

Az ismertetett gondolatokat támasztja alá az a tény, hogy az objektum egy vulkán építészeti megfogalmazása. A vulkán építészetté való átírása fegyelmezett kubusokban valósult meg. A bazaltra utaló sötétszürke, anyagában színezett beton alaptestben ide-oda billegő corten acél kubusok dinamikus erőt fejeznek ki. Földes László elmondása szerint az, hogy itt markáns anyagok jelenjenek meg az épületen, határozott cél volt, mivel egy vulkán kapcsán olyan tektonikus erőkről van szó, amiket hétköznapi ésszel szinte fel sem tudunk fogni. Ezt a tevékenységet egy finomkodó múzeumban bemutatni tévedés.

Az épület – pont, ahogy egy vulkán érkezik a tájba – nem akar a környezetéhez illeszkedni. Ezek a hirtelen tájba érkező gesztusok kell, hogy érvényesüljenek az épületen is. Ennek okán semmi köze a szőlőhegyi kultúrához, a présházak világához és egyáltalán ahhoz a humánus léptékhez, amit egy ilyen kultúrtáj képvisel.

A kérdés tehát adott: Mit jelent egy ilyen épület – mint turisztikai célpont – környezetének humanizálása a szándékok megőrzésének céljával? Van-e egyáltalán létjogosultsága, és ha igen, akkor milyen eszközökkel működhetnek?

6.4 A VIZSGÁLATOK KONKLÚZIÓJA

A három analízisléptékből levont alapvető, objektív tanulságok nyomán Celldömölk a kistérség életében gazdaságilag és turisztikailag is jelentős szerepet játszik. Abban az esetben, ha az utóbbi szempontjából még nívósabb helyet szeretne elfoglalni és konkurenciaképes településként szándékozik kiemelkedni a környező városok közül, a már meglévő unikális létesítmény, a Vulkánpark Látogatóközpont épületének értékalapú környezetrendezése szolgálhat egy célravezető megoldásként. A terület rendezése továbbá az épület megfejthetetlenségének enyhítése céljából is esszenciális tájépítészeti feladatkör.

A tervezési terület identitása egyrészt a földtörténeti korokat idéző humánus léptékben szinte felfoghatatlan erejű geológiai tevékenységhez, másrészt a bányászati múlt tájkaraktert átformáló emberi beavatkozásához köthető. Ebből adódóan a magas minőségű tervezéshez a koncepciót tematikailag a fent ismertetett két paraméterhez célszerű kapcsolni úgy, hogy mellette a kultúrtáj alapvető értékei ne sérüljenek.

7. TERVEZÉSELMÉLETI HÁTTÉR

A tervezési folyamatot alapvetően az eddig ismertetett kutatások, rendelkezésre álló információk, saját következtetések és gondolatok befolyásolták. A következő fejezetrészek a tervezés kereteinek és alappilléreinek felállításáról szólnak a tervezői hozzáállás meghatározásának céljából.

7.1 A TERVEZÉS FŐBB SZEMPONTJAI

IV. poszter – Tervezéselméleti háttér

A tervezést előkészítő három fő vezérgondolat az analízisek tanulságaiból:

- az épület szándékához való igazodás
- tájba illesztés és tájszerkezet gondolatköre
- ipari múlt felvállalása

Az épület – előző fejezetben részletesen ismertetett – szándéka szerencsésen egybeesik a tájba illesztés gondolatkörével, miszerint egy horizontális, egybefüggő elemként szükséges kezelni a területet.

A tájba illesztés problémaköre nagyon fontos szempont, aminek megoldásához nem a közvetlen tanulságokon keresztül vezet az út. Az első megoldandó probléma, hogy a terület csak felülnézetből képes az agrárkultúra jellemzőit hordozni, mivel fizikailag kiemelkedik a terepből. Ennek okán nem képes úgy beilleszkedni a környezetébe, mintha teljesen azonos lenne vele. Ennek tanulságai a korábbi fejezetekben ismertetett, az épület léptéktelenségét megtartó tervezői szándékkal érnek össze.

Az épület környezete - szélsőségesen fogalmazva - nem egy városias léptékben megszokott parkosítást igényel. Az ehhez hasonló, szomszédos területek nagy léptékben létező monokultúrák. Ebből adódóan a tervterületnek homogenitást kell képviselnie. Ennek a gondolatkörnek a tanulságai itt megállnak.

Ez egy bizonyos mértékig egységesen kezelt, nem szétszabdalt, nem egy szomszédos mezőgazdasági terület tulajdonságaival és funkciójával felruházott terület, hanem ebben a tájmintázatban egy önálló strukturális elem, ami csak annyiban illeszkedik

hozzá, hogy léptékében és homogenitásában rokona az agrárkultúrának, de minőségében és funkcionalitásában teljesen különbözik.

A terület környezetéből való kiemelkedése az épület egyik tulajdonságával azonosítható. Ahogy az épület tagadja a tájba illeszkedést, a terület is a különállást képviseli. Ez az adottság ilyen értelemben kedvező szituációt eredményez, mivel az épület által igényelt beilleszthetetlen rezervátum jelleget erősíti. Ezáltal vállalható a vizsgált földrészletnek - mint bányászati mementó - a kiemeltsége is a későbbiekben. Tehát a területnek a feltöltött, terepből kiemelkedő jellegét szükséges erősíteni, mert a jelenlegi állapot, miszerint a földművelési területek kaszáló minősége felkúszik a rézsűre, egy bizonytalan helyzet. Ahhoz, hogy jól érzékelhetővé váljon a terület, helyre kell tenni a szerepkörét és így elkerülhetetlen az ipari múlt tanulságainak vizsgálata. A területnek sokkal erősebben kell szólnia arról a tényről, hogy ez egy mesterséges műtárgy – egy elképesztő méretű bazalttörmelékes feltöltés –, ami időszakosan egy zöld „kabátot" húzott.

További megfejthetetlenségének oka, hogy nem ad választ arra, hogy miért ekkora és miért üres. Nagyon fontos, hogy láttassa, ha csak gondolati síkon is, hogy gazdája van ennek a helyzetnek.

A bizonytalanságok eloszlatása végett, fontos a szóban forgó területnek a határai mentén való leválasztása arról, amihez most nem megfelelő értelemben próbál meg igazodni. Hiszen ez a hegynek egy darabja. Ahhoz hogy választ kapjunk a Ság hegy tetején lévő hiányra, a terület mivoltának felvállalása, Ság hegy mementóként, síremlékként való felfogása egy megoldásként szolgál.

7.2 A koncepció felépítése

III. poszter – Ötletcsíra ábra

A koncepcióalkotás ötletcsírája az épület programjából indul ki. A vulkán, mint geológiai képződmény, a földkéreg törésvonalai mentén alakulhat ki. Ezáltal adja magát, hogy amennyiben az épület (a már ismertetett módon) egy vulkán építészeti

megfogalmazása, az objektum környezete egy vulkán létrejöttét lehetővé tevő repedés, törésvonal tájépítészeti interpretációján alapuljon.

IV. poszter – Képlet ábra

A koncepció létrejöttét a repedésmintázat és a fokozatosan keleti irányba növekvő rézsű összeillesztése eredményezte. Ez gyakorlatilag a koncepcióra írt képlet. A mintázat sokkal komplexebb annál, hogy kizárólag a terület felszínén létezzen. A terület terepszintből való kiemelkedése lehetővé teszi a mintázat lesüllyesztését, illetve a lesüllyesztés mértékének differenciálását. Az így kialakult rézsűbevágás izgalmas térélmények létrehozását eredményezi.

A struktúra egy szélesebb főágból valamint több keskenyebb mellékágból áll. A főágon a bevágottság mélysége átlagosan a 4-5 méter, míg a mellékágakon ennél sekélyebb szintek jellemzők, helyenként az utak teljesen a terepszintre való felérésével.

Emberi nézőpontból a repedés átfogó struktúrája nem érzékelhető, az egységes nyitott felületkezelés a hangsúlyos. A bevágások mintázata csak felülnézetből (madártávlat, légifelvétel) látható.

A terület mivoltának megmutatása

V. poszter – 3-as és 4-es számú látványterv

A 'Tervezés főbb szempontjai' című alfejezetben tisztázásra került, hogy miért kell a vizsgált területnek a mivoltát megmutatni. A terület, mint Ság hegy mementója, kialakításának eszköze a rézsűkezelés kérdésköréhez vezet. Koncepciómban a rézsű teljes északi hosszán és északkeleti szakaszán rézsűstabilizáló, a vasúti töltésekhez használt kisméretű bazalt kőszórást terveztem. A kőméret nagyságának meghatározásában egyrészt a rézsű méretei, másrészt a vasúti töltés jellegének megidézése vezérelt. A viszonylag alacsony rézsű, így képes messziről homogén hatást kelteni.

A vasúti töltés jelleg további magyarázata: a hegyet többek között azért bontották el, hogy a bányászat által kinyert apróbb követ vasúti töltőanyagként tudják használni. Így a hegy továbbélése a több ezer km vasúti töltés, ami hazánkat keresztül-kasul szeli. A hegy utóélete szempontjából izgalmas tudati adalék az is, hogy ebben a vasúti töltés

méretrendben látjuk vissza a bazaltot, mint a rézsű fedőfelületét. A bazalttörmelék rögzítését komplex rézsűstabilizációs rendszer garantálja.

Épületek elhelyezése

IV. poszter – Koncepció M 1:1000 ábra

A koncepció során igyekeztem figyelembe venni az önkormányzat meglévő szándékait, miszerint egy konferenciaterem és kávézó építése szükséges a Vulkánpark mellé. A Településfejlesztési Stratégiában olvasottak szerint a ság hegyi extrém sport irányába való nyitás is feltett szándéka a városnak. Így a terv része három épület – a tervterületre végzett analízisek tanulsága mentén – terepszint alatti elhelyezése.

A három épület közül a legnagyobb és a vulkánparkhoz legközelebbi, egy nagyságrendileg 300-400 ember befogadására alkalmas, konferenciateremnél nagyobb volumenű rendezvényközpont, amely nagyszabású események lebonyolítására is megfelelő helyszín lehet. (esküvők, előadások, filmvetítés stb.). Természetesen a terem mérete igény szerint mobil falakkal változtatható. A távolabbi, kisebb léptékű épületben kap helyet a kávézó, míg a terület legkeletebbre eső részén lévő épület szolgál az extrém sportok kiinduló pontjául. (bérlés, oktatási videók, információ stb.)

A parkolók elhelyezése

A parkolók a rézsűtől északra eső területre kerültek. A terv 80 db parkolót tartalmaz, de ennél lényegesen több autó számára is ki lehet jelölni helyeket a burkolt területeken kívül, amennyiben olyan szintű rendezvény kerül megrendezésre, amihez ez szükséges. A hegyre vezető hiányos fűzfasor cseréje erősen javasolt egyrészt állapota, másrészt tájidegen jellege miatt. Az új fasor kialakítása a parkolók előírt árnyékolási szabályának megfelelően került megtervezésre.

A koncepció szerint az élet csírái nem a terepszinten, hanem a repedésrendszerben jelennek meg, mind funkcionalitásban, mind bejárhatóságban és a megközelítésében is.

8. A TERV RÉSZLETEINEK BEMUTATÁSA

IV. poszter – Részletrajzok ábra

8.1 A REPEDÉSRENDSZER

Az előző fejezetben ismertetett repedésrendszer kivitelezéséhez egy egyedi helyzeteket kezelni képes, kevés anyagot használó, a terület vízháztartására nézve kedvező, ökologikus, költséghatékony, biztos megoldás kidolgozása volt a cél.

Az alaprajzi struktúra egy szélesebb átlagosan 4-5 méter mélyen futó főágból és ehhez kapcsolódó keskenyedő, helyenként sekélyebbé váló vagy a terepszintre kivezető oldalágakból áll.

Az egyedi helyzeteket kiemelten egyrészt az eltérő bevágási magasságok és szélesség okozzák. Másrészt az alapsík burkolati minőségének kétféle megjelenése: stabilizált szórt burkolat és biológiailag aktív felület. Tehát azon túl, hogy az egész rendszer egyedi kialakítású, vannak kiemelendően specifikus szempontok, ami miatt unikális megoldások szükségesek.

8.2 A TÁMFALAK SZERKEZETE

A támfalszerkezet megoldására készült tervek sarkalatos pontja a teherhordás és víztelenítés szerepkörének elválasztása a látszó felületek megvalósításának technológiájától. Tehát ez egy kettős természetű megoldás.

Amennyiben a teherhordó szerkezetet kellene látszóbeton minőségben megvalósítani, az rendkívül költséges beruházás lenne. Ezzel szemben a tervezett megoldás, nem csak költséghatékony, de rengeteg további probléma kezelésére is megoldást nyújt, mint a drénrendszer, a vízgyűjtés, dilatáció és a gépészet. Tehát ilyen rejtett rendszerek is kialakulhatnak, amik az egész koncepció működése értekében elengedhetetlenek.

- Látszó felületek: A látszó felületeket az előre gyártott, anyagában színezett, kőmintázat textúráját imitáló, 15 cm vastagságú beton panelek alkotják, amelyek csavaros beállítással kerülnek egymás mellé állítva, - gyakorlatilag pontszerűen

megtámasztva - a helyükre. A falszakasz teljes hosszán a strukturáltság és texturáltság egyívású és ilyen értelemben homogén.

Az betonpanelek színe messziről homogén, egyszínű felületként hatnak, de egyre közeledve izgalmas részletek tárulnak fel és a kőzetlemezek kémiai és kristályszerkezetével összefüggésében felfedezhető tanulságok aktiválódnak. A betonfelületek anyagában való színezése tudja hozni ezeket a minőségeket és mintázatokat. Ez a paneles „elétett" rendszer képes integrálni az épülethomlokzatokat is, még akkor is, ha az épületek jelentős felnyílásokat kapnak. A dilatáció miatt ezek az eltérő méretű, egyedi tervezésű téglalap alakú betonpanelek nem nagyobbak, mint 20 m^2.

- Teherhordó szerkezet: Két teherhordó vasbeton támfal akadályozza meg a föld csúszását. Ezeket 6 méterenként hozzávasalt egy-egy U alakú vasbeton sávalap fogja össze. Ez a helyszínen készített megoldás töredék mennyiségű beton felhasználását teszi lehetővé, mindamellett, hogy az alapsíkok változatos megjelenését a legegyszerűbb módon teszi lehetővé. A megoldás munkaigénye is lényegesen kevesebb, mint például egy szögtámfal alkalmazásánál, ahol a kitermelésre majd visszatöltésre kényszerülő földmennyiség is kétszer-háromszor nagyobb.

A támfalak esetében fontos még nyilatkozni a terepszint és a támfal tetejének biztonságos találkozásáról. A földfelszín betonpanelekig való kifuttatása az alapkoncepció része. Ezt persze fizikailag lehetetlen kivitelezni, a 20 cm-es légrés miatt, ami a teherhordó támfal és a betonpanelek között van. Ennek megoldását egy egyedi tervezésű szellőzőráccsal ellátott támfalzáró profillal való kiegészítés szolgája. A további biztonságot a betonpanelek terepszinthez képesti plusz 80 cm magasságban való kiemelése - a korlátmagasság szabványának megfelelően - garantálja. A támfalak teljes vonalhossza nagyságrendileg 2 km.

8.3 AZ ALAPSÍKOK

VI. poszter – Jellemző keresztmetszetek és Keresztmetszeti arányok ábra

A repedésrendszer hatalmas mérete miatt nem ökologikus, hogy az összes ága faltól-falig le legyen burkolva. Továbbá nem indokolt azért sem, mert az ide látogatók nem valószínű, hogy végigjárják a repedéseket teljes terjedelmükben (kiváltképp a mellékágakat). A mellékágak ugyanis inkább „befotózós", „betekintős" spotok. A feltehetően napi pár száz embernek a jelenléte nem teszi indokolttá a teljes rendszer leburkolását. Így a mellékágakban növénykiültetés kíséri az utakat.

Az eltérő magasságok és szélességek által meghatározott keresztmetszetek alapsík változatait táblázatba rendezve tüntettem fel. Három alapsíkot különítettem el: teljes felület növénytakaró, növénytakaró és burkolat, csak burkolt felület. A táblázatban a jellemző keresztmetszeti arányokhoz jelöltem az alapsík változatok eltérő megjelenéseit. A burkolt felületek az ökológiai elveket követve vízáteresztő stabilizált szórt burkolatok, amelyeknek az épülethez vezető ágakon a feltételezett áruszállítás érdekében teherbíró alapozása javasolt.

8.4 NÖVÉNYALKALMAZÁSI KONCEPCIÓ

VI. poszter – Növényalkalmazás ábra

Növényalkalmazás szempontjából két részre bontható a koncepcióterv. Egyrészt a terület felszínén megjelenő természetes vegetációra, másrészt a repedésrendszer világában, a terepszint alatt létező biológiailag aktív felületekre. A diplomamunka mindkettő területre áttekintő jellegű szakirodalmi kutatáson alapuló növényalkalmazási javaslatot ad, a meglévő vegetáció gazdagítása és az értékes hazai növénytársulások kialakítása érdekében.

A javaslat kidolgozása a terület közvetlen környezetében lévő, az egykori vegetáció nyomait őrző önálló flórasziget, a Sághegyi Tájvédelmi Körzet növényvilágának megismerésével indult. A természetes vegetáció a szőlőművelés által a hegy felső harmadára visszaszorult. A kőkitermelés következtében a hegy lebányászott oldalain a sziklagyepek térhódítása jellemző.

Lejtősztyeppék és sziklai vegetáció nyomait őrző növények a Ság hegyen: nagyezerjófű (*Dictamnus albus)*, selymes boglárka *(Ranunculus illyricus)*, barázdált csenkesz *(Festuca rupicola)*, rekettye félék *(Genista sp.)*, sziklai ternye *(Aurinia saxatilis)*, fehér varjúháj *(Sedum album)*, északi fodorka *(Asplenium septentrionale)*, aranyos fodorka *(Asplenium trichomanes)*, édesgyökerű páfrány (*Polypodium vulgare)*.

A déli oldal szőlői felett és a hegy egyenletes platóján kaszálórét jellemző, amelynek növényei - a különböző gyomnövények mellett - a rozsnokfélék *(Bromus sp.)*, az orlai turbolya *(Orlaya grandiflora)*, sápadt sás *(Carex pallescens)*, és a csenkesz félék *(Festuca sp.)*. (SÁG HEGY NÖVÉNYZETE)

A következő lépés a felhagyott bányaterületek növényalkalmazási lehetőségire kidolgozott szakirodalmi kutatásból levont tanulságok ismertetése.

KATÓ – MÓDOSNÉ 2016 kutatás fő eredménye a bányák tájrehabilitációja során javasolható őshonos fajokból álló társulásosztályok meghatározása és rendszerezése. A kategóriák kialakításában, az alkalmazott növényfajok szempontjai között, az adott terület tervezett utóhasznosításának módja, a táji adottságoknak való minél jobb megfelelés, valamint az esztétika is szerepel. A kutatás kitér a meddőhányók esetében javasolt növényalkalmazási lehetőségekre, miszerint a magasfüvű rétek és kaszálók *(Molinio-Arrhenatheretea)*, a szikes puszták *(Festuco-Puccinellietea)*, a szikes rétek *(Scorzonero-Juncetea gerardii)*, a száraz és félszáraz sziklai és pusztai gyepek *(Festuco-Brometea)*, a száraz és mezofil cserjések *(Rhamno-Prunetea)*, a mezofil lombos erdők *(Querco-Fagetea)* és a szubmediterrán és szubkontinentális xeroterm erdők *(Quercetea pubescentis)* alkalmazhatók elsődlegesen.

A szakirodalom szerint alkalmazható növénytársulások és a Ság hegyen jelenleg jellemző természetes vegetáció közötti átfedés valós.

A tervterület felszínén a cserje- és lombkoronaszinten megjelenő növényzet alkalmazása kerülendő a nyitott, homogén, agrárkultúra jelleget idéző megjelenés érdekében. A raktárépületek elbontása után kialakult - talajt jól megkötő - zárt állomány értékes növényfajokban nem bővelkedik, de egy nagyon jó kiinduló alapul

szolgál. Ennek gazdagítása és esztétikussá tétele érdekében kaszálék terítéssel a sziklagyepi világ elindítása javasolt. A repedésrendszer mellékágain keresztül a bevágások egyenletes süllyedésével a száraz és félszáraz sziklai és pusztai gyepek uralta növényzetet fokozatosan váltja fel a keskeny, szűk, árnyékos falak közötti szurdokszerű körülményekre emlékeztető növénykiültetés. A fokozatos átmenet kialakításához a szélsőséges körülményeket tűrő talajtakarók, a pimpó *(Waldsteinia sp.)*, az árvacsalán *(Lamium sp.)*, a gólyaorr *(Geranium sp.)* fajták mellett a sásfélék *(Carex sp.)* spontán alkalmazása javasolt. A magas falak által határolt merev épített környezet humanizálására a mellékágakon túl az épületek előterében kialakított teresedésekben ajánlott a kontrasztképző növényalkalmazás. Az erre javasolt árnyéktűrő növények, mind habitusuk, mind levéltextúrájuk és színárnyalatuk miatt a páfrányfélék közül: a japán páfrány *(Athyrium nipponicum)*, a vörös páfrány *(Dryopteris erythrosora)*, a pelyvás pajzsika *(Dyopteris affinis)*. A díszfüvek közül a szálkafű *(Hakonechloa macra)*, a tarka sás *(Carex oshimensis 'Evergold')*, gyöngyikés gyepliliom *(Liriope spicata)*. A köztük megjelenő virágdíszt nyújtó erdei berkipopmó *(Waldsteinia geoides)*, kismeténg fajtái *(Vinca minor)*, orvosi tüdőfű fajtája *(Pulmonaria 'Raspberry* Splash'), a kínai szellőrózsa *(Anemone hupehensis)*. A válogatott növények együtt alkalmazása harmonikus, esztétikus megjelenést kölcsönöz a teresedések humanizálásához.

9. ÖSSZEGZÉS ÉS ÉRTÉKELÉS

A Vulkánpark Látogatóközpont környezetének értékalapú tervezéséhez a diplomamunka tág összefüggésekben vizsgálódott. A kutatás a táji léptéktől indulva fokozatosan közelített a tervezési területhez, bemutatva az egyre kisebb léptékek által hordozott, a programterv hiteles létrehozásához szükséges, legalapvetőbb tanulságokat. Az analízisléptékek fokozatos szűkítése szolgált segítségül, az egymásra épülő és egymással szoros összefüggésben lévő információk összeéréséhez. A jelentős múlttal, értékekkel és potenciállal rendelkező terület helytálló tervezése érdekében, a diplomamunka nagy része az elméleti háttér megalapozásáról szól.

A célkitűzések között szerepelt az épület mivoltának, szándékának valamint megértésének segítése. Ennek érdekében az épület objektív megfejtése a tájjal való viszonyrendszerétől a legapróbb részletekig kiterjed. A munka a meglévő adottságok és értékek interpretációja mentén kidolgozott lehetőségekről szól. A történeti kutatásból kiderült, hogy a tervezési terület a bazaltbányászati tevékenységről mesél, viszont a Vulkánpark Épületének megjelenésével, sokkal több feladat hárult rá. Három alapvető küldetése van: az épület kiegészítése, a tájkarakter megőrzése és az ipari múlt felvállalása.

A diplomamunka célja egy valós beruházás terveit szem előtt tartó, komoly érzelmeket kiváltó, turisztikailag konkurenciaképes, elgondolkodtató, mély mondanivalókkal átszőtt, tájkaraktert mégis megőrző, új lehetőségeket felvázoló tájépítészeti program kialakítása volt, gondolatébresztő szándékkal, többek között a leendő tervek megvalósításához és a meglévők átértékeléséhez.

A munka során a bizonytalan, kérdéses pontokhoz érve mindig visszakanyarodtam a terület értékeinek objektív felkutatása mentén meghatározott keretrendszerhez, amely alapján egyértelmű választ kaptam az értékalapú tervezéshez. Az így létrejött egymás mellet létező, egymást kiegészítő, de önmagában is életképes tervrészletek organikus egészet alkotnak, ezáltal növelik a terület esztétikáját, turisztikai vonzerejét és mégis emléket állítanak a Ság hegy múltjának egy jövőbe mutató nagyvonalú beruházásként.

10. FELHASZNÁLT FORRÁSOK

1. BALHÁSI 1993
Balhási István: A Sághegy, mint történelmi borvidék, 1993, Celldömölk

2. BASTIAN, O. – SCHREIBER, K-F 1994
Bastian, O. – Schreiber K-F.: Analyse und ökologische Bewertung der Landschaft. G. Fischer Verlag, 1994

3. BERZSENYI 1975
Berzsenyi Janosits Miklós: A Sághegyi bazaltbánya leírása és története a technológiai ismertetésével, 1975, Celldömölk

4. BODA - ORBÁN 1999
Boda László és Orbán Róbert: Ság hegy, Kemeneshát, Kemenesalja - Kalauz turistáknak és természetbarátoknak, 1999, Szombathely

5. BORHIDI 2003
Borhidi Attila: Magyarország növénytársulásai, 2003, Budapest

6. CSIMA – KINCSES 1999
dr. Csima, Péter – Kincses, Krisztina: Tájrehabilitáció egyetemi jegyzet, Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, Tájépítészeti, -védelmi és –fejlesztési kar, 1999. Budapest

7. JUGOVICS 1974
Jugovics Lajos: A Sághegy. A Ság hegyi bazaltbányászat - Vasi Szemle, Vas megye tanácsának tudományos és kulturális folyóirata, 1974

8. KÁLDOS 2014
Káldos Gyula: A Ság hegy, ahogy megismertem - Szőlők, pincék, emberek szerk.: Tulok Gabriella, 2014, Celldömölk

9. KATÓ - MÓDOSNÉ 2016
Kató, Eszter – Módosné, Bugyi Ildikó: Természetszerű növényalkalmazás bányákban in. Tájhasználat és tájvédelem – kihívások és lehetőségek szerk.: Horváth Gergely, 2016, Budapest

10. MÓDOSNÉ – CSIMA 2010
Módosné Bugyi, Ildikó – dr. Csima, Péter: Felhagyott és helyreállított külszíni bányák szerepe a tájkarakterben, in Tájökológiai kutatások 2010, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 2010, Budapest

11. PORKOLÁB 1927
Porkoláb István: Celldömölk - Kismáriacell szabadalmas mezőváros - története, 1927, Celldömölk

12. SZABÓ – DÁVID 2006
Szabó József – Dávid Lóránt szerk.: Antropogén geomorfológia, 2006, Debrecen

13. VARGA 2017
Varga Anna: A magyarországi fáslegelők, legelőerdők és az erdei legeltetés tájtörténeti, etnoökológiai és természetvédelmi szempontú vizsgálata, PhD értekezés, 2017, Pécs

14. VONZERŐLELTÁR TDM
Ság hegy Térsége Turisztikai Egyesület: Vonzerőleltár, Értékek és élmények Vas megyében a Ság hegy lábánál: VulkánSág, Munkaanyag, 2017, Celldömölk

FOLYÓIRATOK:

15. KEMENESALJA 2006
Celldömölk Város Önkormányzatának lapja, XVIII. évf. 17. szám (428), 2006, Celldömölk

16. VASI SZEMLE 1989
Gál József (felelős szerk.): Vasi szemle, Vas Megye Tanácsának tudományos és kulturális folyóirata, XLIII. évf. I. szám,1989, Szombathely

INTERNETES FORRÁSOK:

17. TÁJEGYEZMÉNY, 2000
Európai Tájegyezmény, 2000, Firenze
https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/176
(Letöltés dátuma: 2018.12.15.)

18. TÁJSTRATÉGIA, 2017-2026
Nemzeti Tájstratégia, Készült: Földművelésügyi Minisztérium, Nemzeti Parki és Tájvédelmi Főosztály koordinálásával, 2017, Agrárminisztérium
http://www.kormany.hu/download/c/ff/f0000/Nemzeti%20T%C3%A1jstrat%C3%A9gia_2017-2026.pdf
(Letöltés dátuma: 2018.12.15.)

19. ITS I, 2014
Celldömölk Integrált Településfejlesztési Stratégia, I. kötet, Megalapozó vizsgálat, 2014, Projekt azonosító: NYDOP-6.2.1/K-13-2014-0002
http://www.kemenesalja.hu/aloldal.php?menu=128&mod=cikk&id=122
(Letöltés dátuma: 2018.12.15.)

20. ITS II, 2014
Celldömölk Integrált Településfejlesztési Stratégia, II. kötet, Integrált Településfejlesztési Stratégia, 2014, Projekt azonosító: NYDOP-6.2.1/K-13-2014-0002
http://www.kemenesalja.hu/aloldal.php?menu=128&mod=cikk&id=122
(Letöltés dátuma: 2018.12.15.)

21. KöM-FVM, 2002
2/2002. (I. 23.) KöM-FVM együttes rendelet
Frissítve: 2018. december 19. 12:38
Hatály: 2017.VIII.18. -
https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=a0200002.kom&targetdate=20170818&printTitle=2/2002.+%28I.+23.%29+K%C3%B6M-FVM+egy%C3%BCttes+rendelet
(Letöltés dátuma: 2018.12.19.)

22. HKFS, 2017
HELYI KÖZÖSSÉGI FEJLESZTÉSI STRATÉGIA 2014-2020, 2017. február, Celldömölk Helyi Akciócsoport
http://letoltes.celldomolk.hu/docs/rendezesi_terv/HFS_sablon.pdf
(Letöltés dátuma: 2018.12.19.)

23. SÁG HEGY NÖVÉNYZETE
http://sag-hegy.hu/flora.php
(Megtekintés dátuma: 2018.12.26.)

24. TV CELL, 2018
Celldömölk város hivatalos hírportálként működő közösségi oldala:
https://www.facebook.com/teve.cell/?eid=ARCQ4C7wXeUpyiDAUeFNbvjI6TeODRaWMR3C2bcblqM3pIRdHjmnIe1vFBmKNwIJHLSVwYuz3n2pQw7V
Interjú linkje: https://www.facebook.com/teve.cell/videos/314991169095291/
(Megtekintés dátuma: 2018.12.19.)

25. TÁJEGYEZMÉNY KONFERENCIA, 2013
A történeti táj védelme és az Európai tájegyezmény műhelykonferencia - Budapest, 2013. nov. 12.
Előadás: A Világörökség egyezmény (1972) kultúrtáj fogalma, Soós Gábor - Forster Központ Világörökség és Nemzetközi Főosztály
https://docplayer.hu/7917904-A-vilagorokseg-egyezmeny-1972-kulturtaj-fogalma.html
(Megtekintés dátuma: 2018.12.19.)

26. VULKÁNSÁG TDM
http://vulkansag.hu/main.php
(Megtekintés dátuma: 2018.12.21.)

27. KATONAI FELMÉRÉSEK
https://mapire.eu/hu/
(Letöltés dátuma: 2018.09.18.)

28. A vasút megjelenése és kiépülése a kezdetektől napjainkig, Celldömölk
http://www.vasutallomasok.hu/allomas.php?az=cell
(Megtekintés dátuma: 2018.12.21.)

SZÓBELI ADATKÖZLŐK:

29. URÁNOVICS BÉLA ÉS FEHÉR TAMÁS
Uránovics Béla és Fehér Tamás szíves közlései a bányászati tevékenységgel kapcsolatban
(2018.11.16)

11. MELLÉKLETEK

1. SZÁMÚ MELLÉKLET

A Sághegyi bazaltbánya részvénytársaság telepének helyszínrajza és a 3 x 22000 Voltos leágazó vezeték irány-nyomterve, Vasvármegyei Elektromos Művek Részvénytársaság - A helyszínrajz Fehér Tamás tulajdona.

2. SZÁMÚ MELLÉKLET

Raktártelep bontási terve - Megbízó: Tartalékgazdálkodási Közhasznú Társaság, Celldömölk Város Önkormányzata

3. SZÁMÚ MELLÉKLET

Archív fényképek, képeslapok a Ság hegyről

3. SZÁMÚ MELLÉKLET: Archív fényképek, képeslapok a Ság hegyről

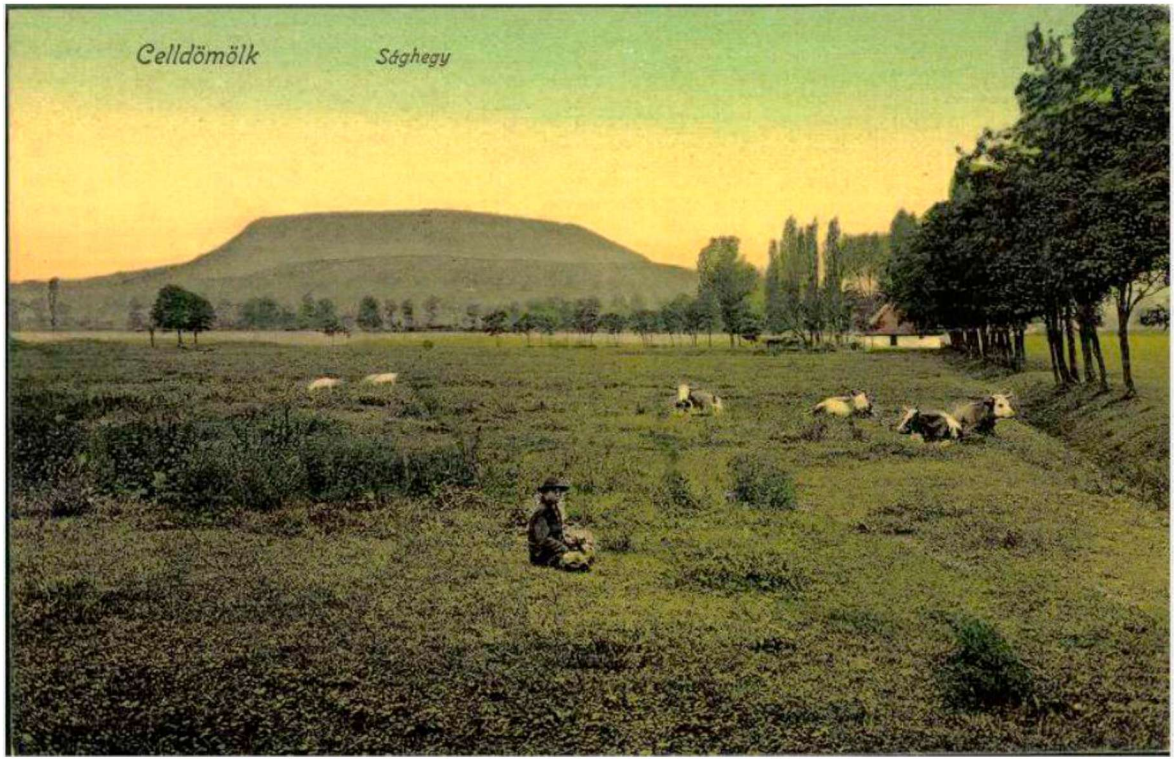

Celldömölk, Sághegy, Kiadási adatok: Szagan János Celldömölk, 1945 előtt *(Forrás: http://sag-hegy.hu)*

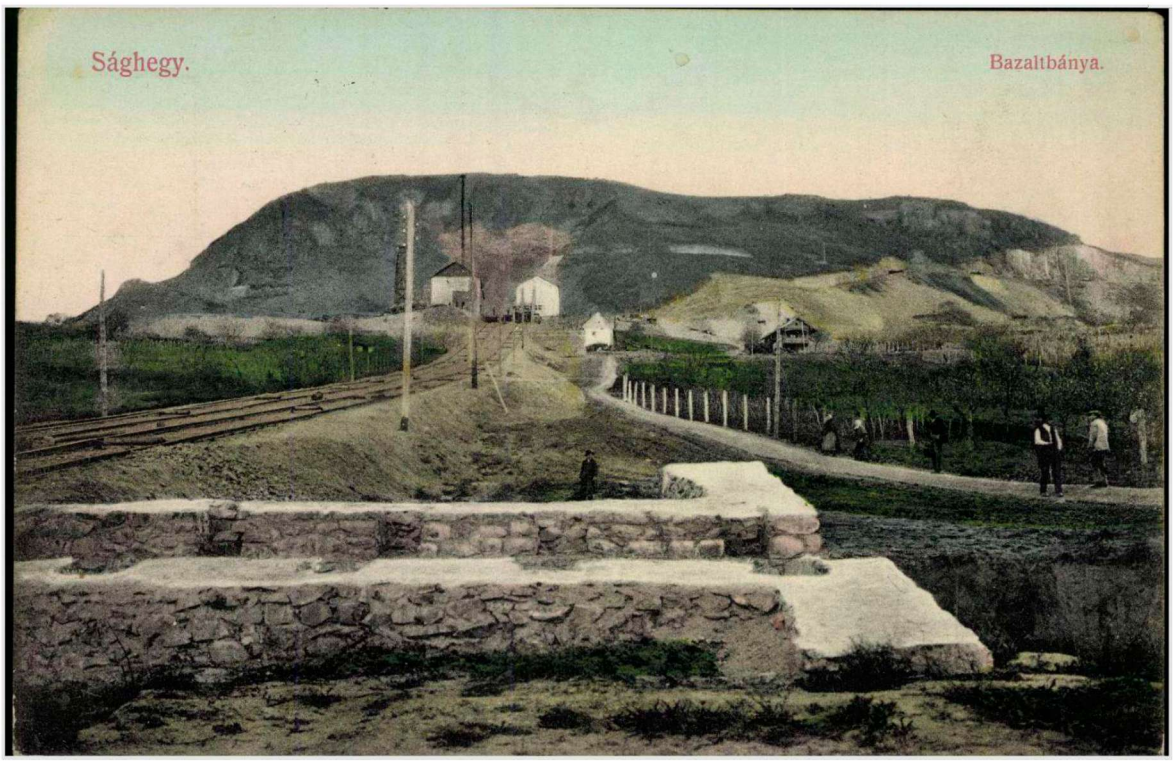

Ság hegy bazaltbánya, Kiadási adatok: Dinkgreve Nándor papírkereskedő, Celldömölk, 1913.09.21 *(Forrás: http://hungaricana.hu*, 86137*)*

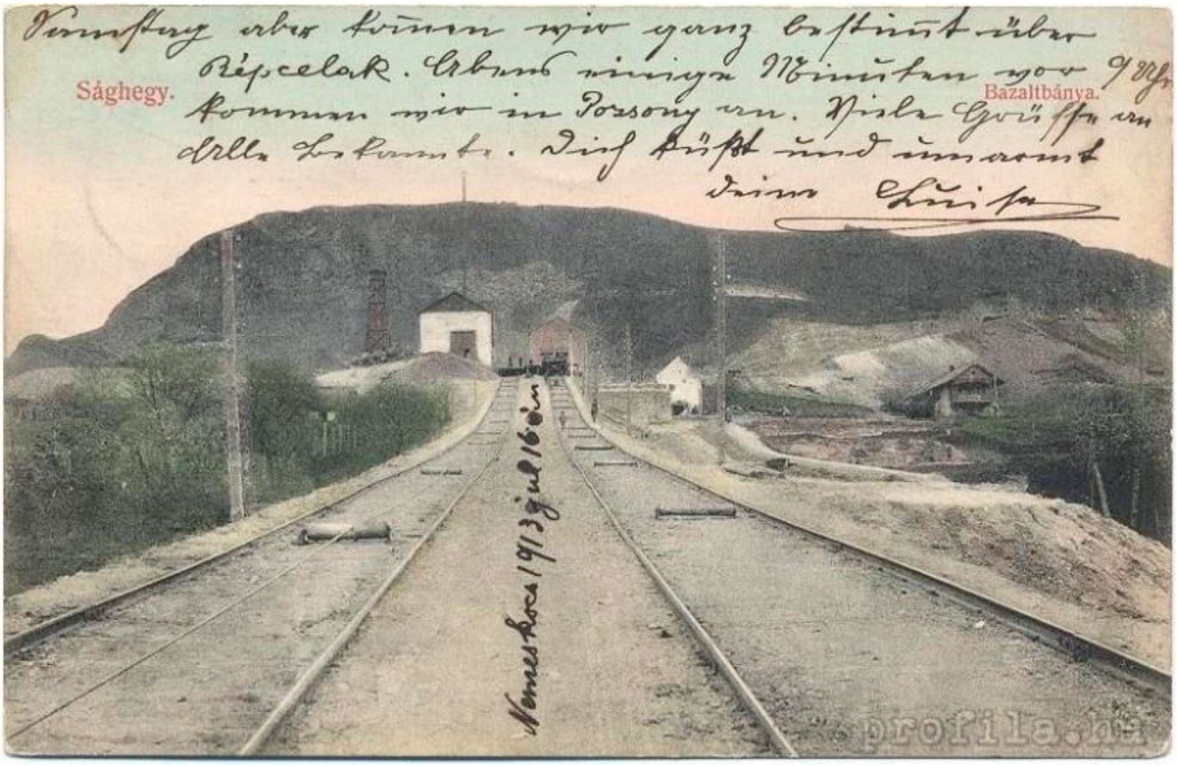

Sághegyi bazaltbánya, 1913 *(Forrás: http://cellbibl-digit.cellkabel.hu)*

A Ság hegy Celldömölk felől *(Forrás: http://sag-hegy.hu)*

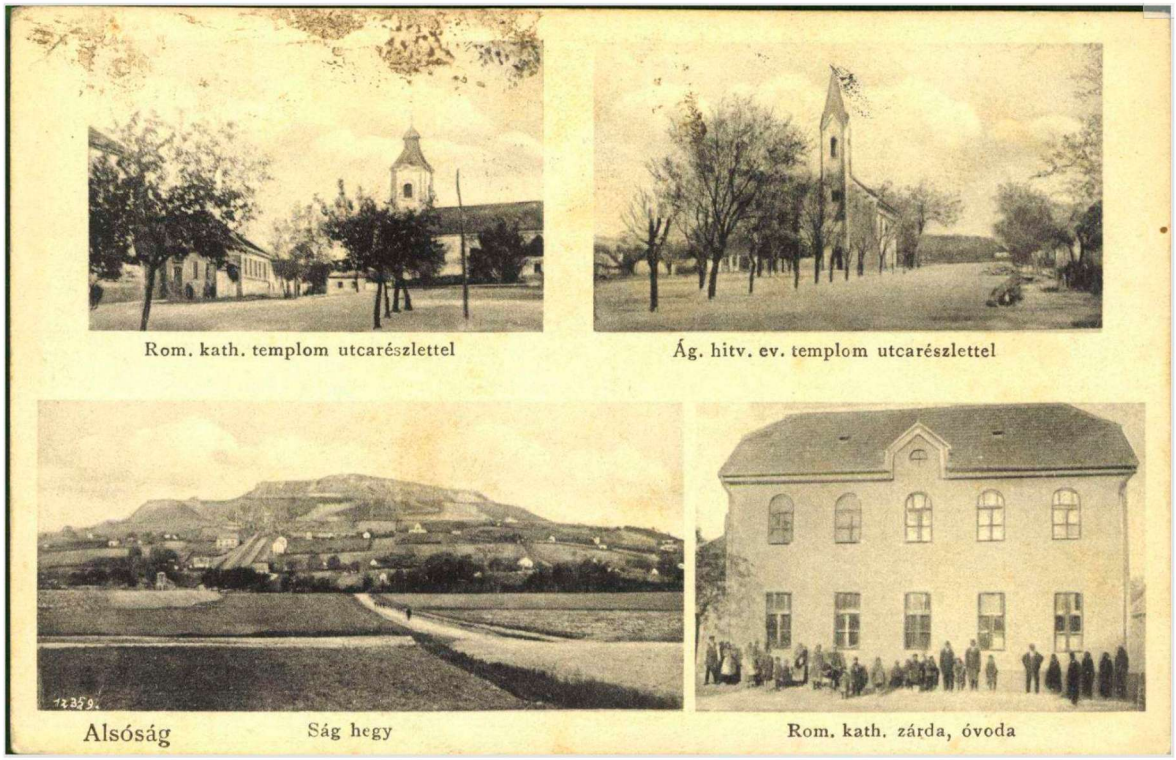

Alsóság; Róm. kath. templom utcarészlettel; Ág. hitv. ev. templom utcarészlettel; Ság hegy; Róm. kath. zárda, óvoda, 1945 előtt *(Forrás: http://hungaricana.hu)*

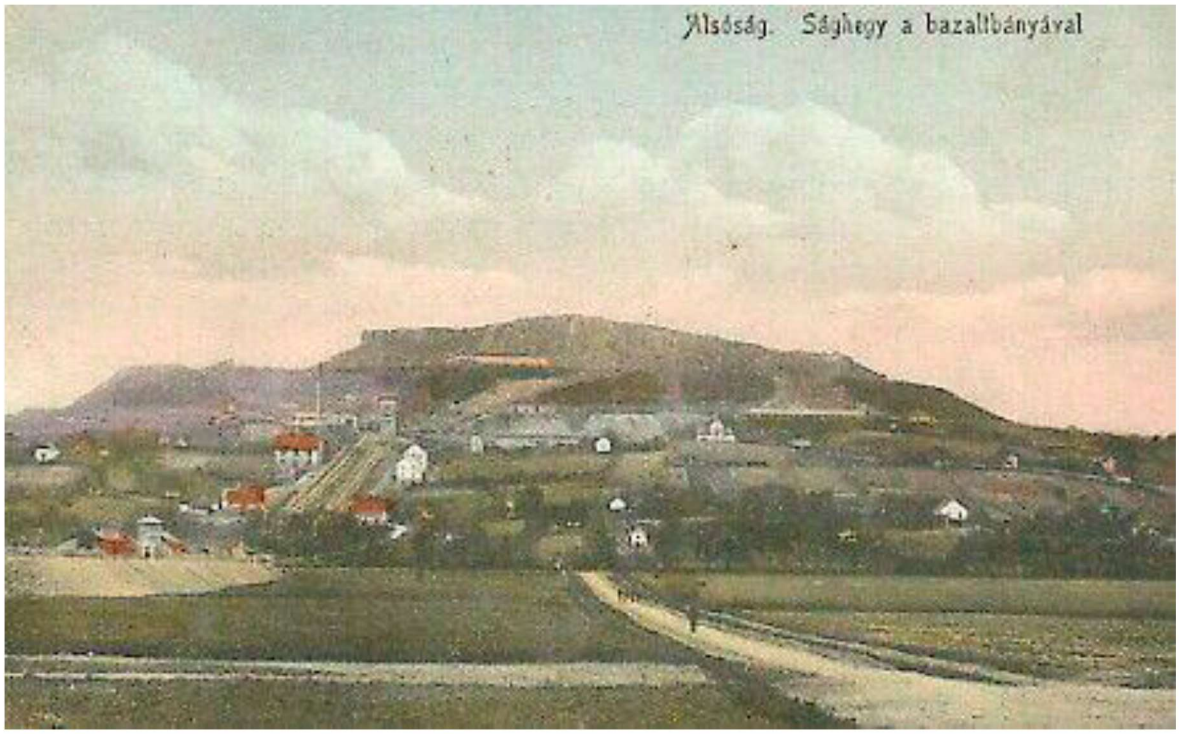

Sághegy bazaltbánya *(Forrás: http://sag-hegy.hu)*

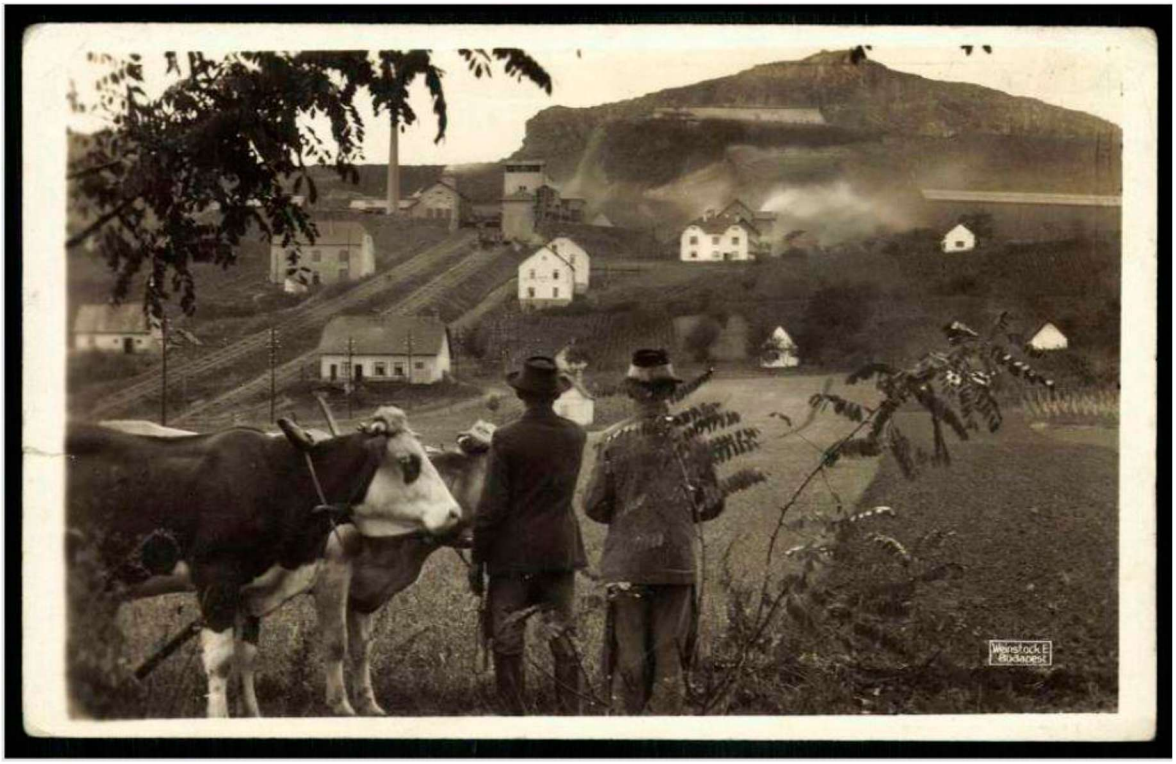

Celldömölk Sághegy, Dinkgreve Nándor könyvkereskedő kiadása, Celldömölk, 593.; Weinstock E. Budapest *(Forrás: http://hungaricana.hu, 0118000)*

Celldömölk Sághegy a Trianoni emlékkereszttel, Kiadási adatok: Barasits Budapest, 2. sz. *(Forrás: http://hungaricana.hu, 0118004)*

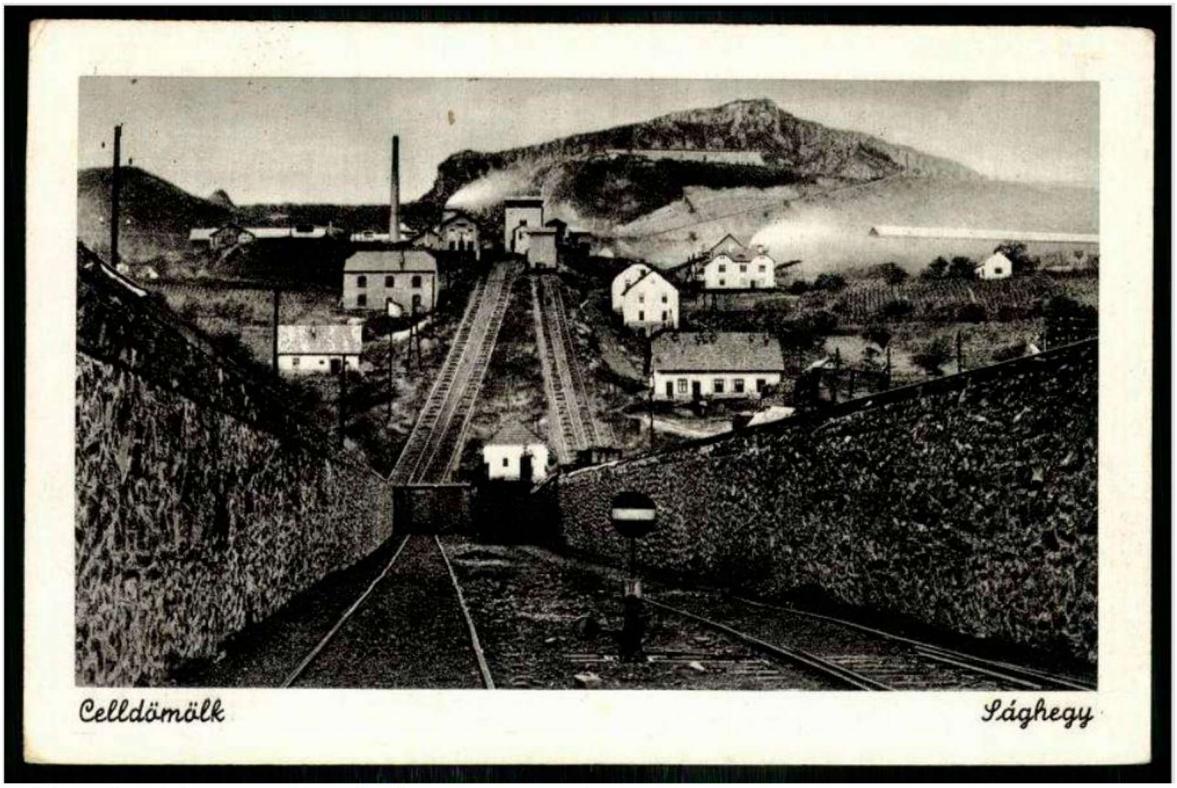

Celldömölk, Sághegy, Kiadási adatok: Foto Weinstock, 592. sz 1944.01.19
(Forrás: http://hungaricana.hu, 0213392)

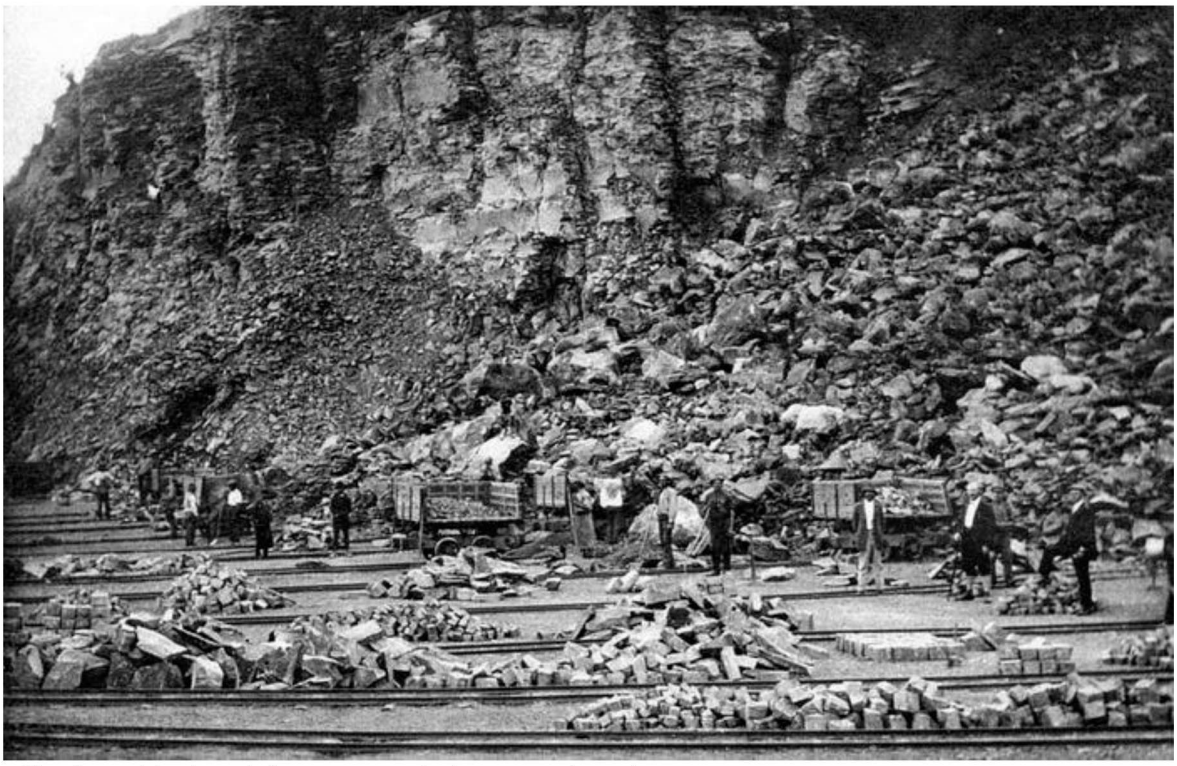
Kőfejtő munkások a Sághegyen *(Forrás: http://sag-hegy.hu)*

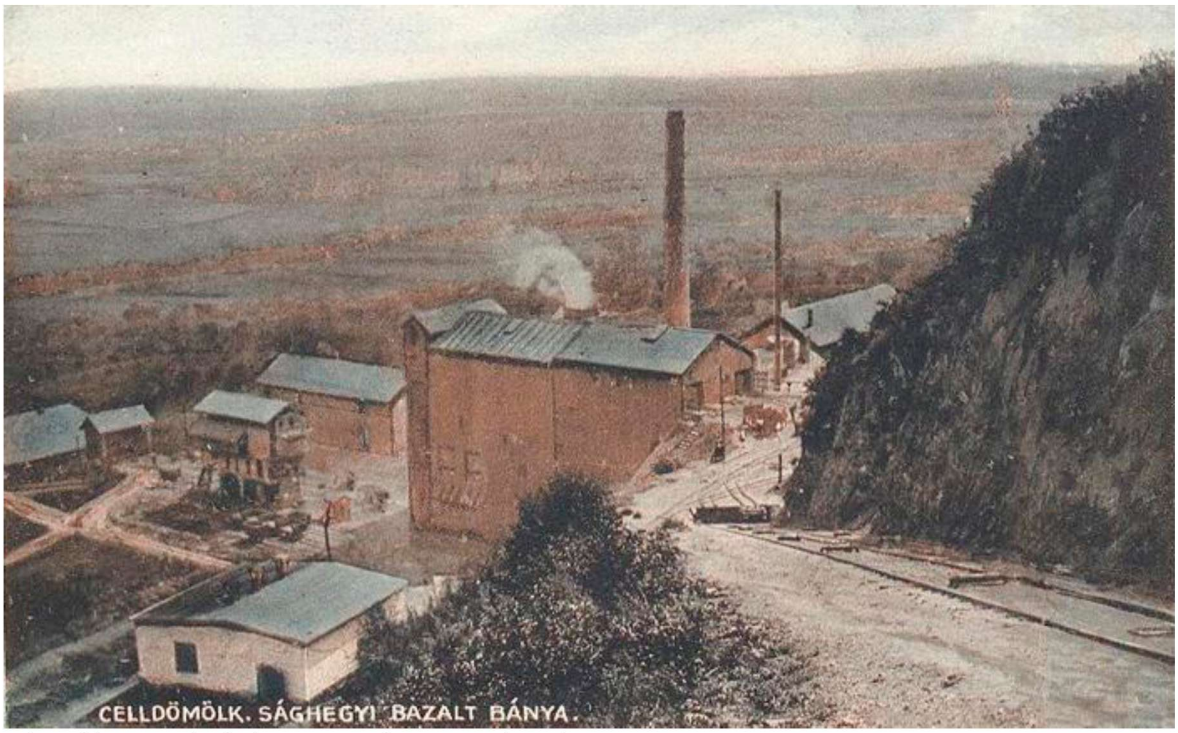

A bazaltbánya telephelye *(Forrás: http://sag-hegy.hu)*

A bazaltbánya kőtörője és gépháza *(Forrás: http://sag-hegy.hu)*

Celldömölk, Sághegyi bazaltbánya, 1940-es évek (Forrás: http://hungaricana.hu, 004749)

A Sághegyi bazaltbánya, G I h 3198_szerzemenyszam 31553–31709, 31715–32085_INTERSPECT KFT_kiadó Budapest, [193.] Térképészeti Intézet. *(Forrás: http://hungaricana.hu)*

MA DIPLOMATERV LEADÁSI NYILATKOZAT

Alulírott Ambrus Nóra (Neptun-kód: Q47Q7H) nyilatkozom, hogy a Vulkánpark Látogatóközpont környezetrendezése címen benyújtott diplomatervem saját szellemi termékem. Tudomásul veszem, hogy a határidőben történő leadás nem jelenti automatikusan dolgozatom szakmai és tartalmi elfogadását.

Budapest, 2018.12.28.

_____

Hallgató aláírása